МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

ТЕМПОРАЛЬНА ЛЕКСИКА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ ТВОРІВ ДОРОТИ МАСЛОВСЬКОЇ: СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Виконала: студентка 2 курсу, гр. 8.0352-пмк
Хохлова Аліна Сергіївна
спеціальності 035 «Філологія»
спеціалізації «Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська»
освітньо-професійної програми
«Переклад та міжкультурні комунікації»
Керівник _____ доц. І.Л. Мацегора
Рецензент _____ доц. І. Г. Ліпкевич

ЗАПОРІЖЖЯ

2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет *філологічний*
Кафедра *слов'янської філології*
Освітній рівень *магістр*
Спеціальність *035 «Філологія»*
Спеціалізація *035.033 «Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша –польська»*
Освітня програма *«Переклад та міжкультурні комунікації»*

З А Т В Е Р Д Ж У Ю
Завідувач кафедри слов'янської філології
Павленко І. Я.

_____
"___" _____20__року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА
Хохлової Аліни Сергіївни

1. Тема роботи: *Темпоральна лексика в українських перекладах творів Дороти Масловської: семантико-функціональний аспект*
керівник роботи – *к.філол.н., доц. Мацегора І.Л.*
затверджені наказом ЗНУ від "___"_____20__ року №____

2. Строк подання студентом роботи 16.11.2023 р.

3. Вихідні дані до роботи: тлумачний словник сучасної польської мови, сучасної української мови, двомовні польсько-українські словники*, монографії та статті, присвячені аналізованій проблемі*.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

1) *Категорія темпоральності у лінгвістичному та перекладознавчому дискурсах;*
2) *Семантико-функціональні особливості перекладу лексики із темпоральним значенням у перекладі драм „Dwoje biednych Rumunów mówiących po polsku" і „Między nami dobrze jest".*

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):

_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	*Мацегора І.Л, доцент*	10.05.2024	10.05.2024
2	*Мацегора І.Л, доцент*	10.08.2024	10.08.2024
Вступ, висновки	*Мацегора І.Л, доцент*	10.10.2024	10.10.2024

7. Дата видачі завдання *10.05.2024 р.*

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів написання дипломної Роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	*Збір та систематизація матеріалу*	*Травень-червень 2024 р.*	
2	*Аналіз науково-критичної літератури з обраної проблеми*	*липень 2024 р.*	
3	*Вступ*	*Серпень 2024 р.*	
4	*Розділ 1.Категорія темпоральності у лінгвістичному та перекладознавчому дискурсах.*	*вересень 2024 р.*	
5	*Розділ 2. Семантико-функціональні особливості перекладу лексики із темпоральним значенням у перекладі драм „Dwoje biednych Rumunów mówiących po polsku" і „Między nami dobrze jest". за змістом*	*Жовтень 2024 р.*	
6	*Висновки*	*листопад 2024 р.*	
7	*Оформлення роботи*	*листопад 2024 р.*	
8	*Захист роботи*	*грудень 2024 р.*	

Студент(ка) _____ __Хохлова А.С
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи_____ __Мацегора І. Л.

Нормоконтроль пройдено.

Нормоконтролер_____ ____Мацегора І.Л.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Текст кваліфікаційної роботи магістра 84 сторінок, 60 джерел.

ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ — темпоральна лексика в українських перекладах творів Д. Масловської «Dwoje biednych Rumunów mówiących po polsku» і «Między nami dobrze jest».

ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ — семантико-функціональні особливості темпоральної лексики в українських перекладах творів Д. Масловської «Dwoje biednych Rumunów mówiących po polsku» і «Między nami dobrze jest».

МЕТА РОБОТИ — визначити та проаналізувати темпоральну лексику в перекладах Д. Масловської з точки зору семантичної структури багатозначності слова та функціональної характеристики мовленнєвих особливостей, зумовлених соціально-територіальним статусом, що впливає на вибір стратегій та способів перекладу. Під час написання роботи передбачаєтьс виконання таких ЗАВДАНЬ:

1) з'ясувати та уточнити поняття «темпоральність» у сучасній мовознавчій парадигмі

2) виокремити корпус лексем, які мають темпоральне значення в оригінальних текстах творів Д. Масловської

3) порівняти та у разі потреби здійснити самостійний переклад темпоральної лексики

4) визначити семантичні особливості перекладу лексики із темпоральним значенням українською мовою

5) визначити функціональні особливості перекладу лексики із темпоральним значенням українською мовою

6) класифікувати типи, методи й прийоми перекладу темпоральної лексики українською мовою.

АКТУАЛЬНІСТЬ роботи полягає у вияленні і уточненні темпоральних значень при перекладах українською мовою, зіставлення їх і визначення доцільнішого, визначення семантичного і функціонального значення темпоральної лексики українською мовою.

НОВИЗНА роботи полягає в тому, що досліджуючи наукове уявлення про темпоральну лексику як про знак вираження специфічних взаємозв'язків моментів часу і динаміки змін тих явищ і процесів, що зумовлені соціокультурною специфікою людського існування, ми маємо можливість отримати відповіді на запитання про сутність взаєморухливих соціальних явищ і закономірності часопростірного формування у мові через зіставлення їх темпоральності.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ — описовий метод з його прийомами (порівняння, зіставлення, статистичної обробки даних, функціонально-семантичного опису), метод компонентного аналізу.

ГАЛУЗЬ ЗАСТОСУВАННЯ: матеріали роботи можуть бути використані в подальших дослідженнях семантико-функціональної категорії темпоральності у фразеології української та польської мов, а також у практиці викладання української чи польської мов.

СТРУКТУРА РОБОТИ: дослідження складається зі вступу, двох розділів з підрозділами, висновків та списку використаної літератури і додатків.

ТЕМПОРАЛЬНІСТЬ, ЧАСОПРОСТІР, ПЕРЕКЛАД, ДОРОТА МАСЛОВСЬКА, СЛЕНГ,СЕМАНТИКА, ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

ABSTRACT

The text of the master`s work contains 84 pages, 60 sources.

OBJECT OF STUDY is translations of Maslovska`s works into Ukrainian «Dwoje biednych Rumunów mówiących po polsku» i «Między nami dobrze jest».

THE SUBJECT OF THE STUDY is the semantic and functional features of the temporal vocabulary in the Ukrainian translations of the works of D. Maslovskaya's "Dwoje biednych Rumunów důženych po polsku" and "Między nami dobrze jest".

THE PURPOSE is to define and analyze the temporal vocabulary in the translations of D. Maslovskaya from the point of view of the semantic structure of the polysemy of the word and the functional characteristics of speech features determined by the socio-territorial status, which affects the choice of strategies and methods of translation. During the writing of the work, the following TASKS are expected to be performed.

Assignments for this master`s thesis:

1) clarify and clarify the concept of "temporality" in the modern linguistic paradigm
2) to single out the corpus of lexemes that have a temporal meaning in the original texts of the works of D. Maslovskaya
3) compare and, if necessary, carry out an independent translation of temporal vocabulary
4) to determine the semantic features of the translation of vocabulary with a temporal meaning into the Ukrainian language
5) to determine the functional features of the translation of vocabulary with a temporal meaning into the Ukrainian language
6) classify the types, methods and methods of translating temporal vocabulary into Ukrainian.

THE RELEVANCE of the work consists in identifying and clarifying temporal meanings in translations into Ukrainian, comparing them and determining the most appropriate, determining the semantic and functional meaning of temporal vocabulary in the Ukrainian language.

THE NOVELTY of the work lies in the fact that researching the scientific idea of temporal vocabulary as a sign of expression of specific interrelationships of moments of time and the dynamics of changes in those phenomena and processes determined by the socio-cultural specificity of human existence, we have the opportunity to get answers to questions about the essence of interactive social phenomena and the regularities of temporal formation in language by comparing their temporality.

DESCRIPTIVE METHOD with its techniques (comparison, juxtaposition, statistical data processing, functional-semantic description), method of component analysis.

FIELD OF APPLICATION is the materials can be used in further studies of the semantic-functional category of temporality in the phraseology of the Ukrainian and Polish languages, as well as in the practice of teaching Ukrainian and Polish.

STRUCTURE OF WORK — the study consists of an introduction, two sections with subsections, conclusions and a list of used literature and appendices.

TEMPORALITY, TIME-SPACE, TRANSLATION, DOROTA MASLOVSKA,

SLANG, SEMANTICS, FUNCTIONAL ASPECT

ЗМІСТ

ВСТУП 11

РОЗДІЛ 1

КАТЕГОРІЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ У ЛІНГВІСТИЧНОМУ

ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСАХ 13

1.1. Темпоральність як функціонально-семантична категорія 13

1.2. Значення темпоральності 18

1.3. Засоби вираження темпоральних значень у слов'янських мовах 20

РОЗДІЛ 2

СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКСИКИ ІЗ ТЕМПОРАЛЬНИМ ЗНАЧЕННЯМ У ПЕРЕКЛАДІ ДРАМ

«DWOJE BIEDNYCH RUMUNÓW MÓWIĄCYCH PO POLSKU»

«I MIĘDZY NAMI DOBRZE JEST» 38

2.1. Драмтургія Д. Масловської в сучасному філологічному дискурсі 38

2.2. Способи передачі темпоральних значень на лексико-семантичному рівні 42

2.3. Функціональна специфіка передачі темпоральних значень 60

2.4. Граматичні трансформації у перекладі темпоральної лексики 67

ВИСНОВКИ 79

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 81

ВСТУП

У даному науковому дослідженні розглядаються питання функціональної і семантичної темпоральної лексики при перекладах з польської мови на українську, що наведені і власноручних перекладах з урахуванням її еквівалентності/нееквівалентності, емоційного забарвлення, а також семантичних збігів/незбігів, проведено порівняння наведених перекладів і власноручних з оригіналом у складі фразеологічних одиниць сучасної української мови, семантика і структура ідіом з темпоральним (часовим) значенням. Проаналізовано семантико-стилістичну атрибуцію та етимологію найбільш уживаних фразеологізмів, що включають до свого складу лексеми з темпоральним значенням.

Проблемам художнього перекладу та його адекватності і еквівалентності при передачі темпоральної лексики в розмові, аналізу точності з оригіналом та перекладом приділяли увагу багато мовознавців, зокрема Зорівчак Р. П[17, с.51-65], Усачова Я. В.[52, с. 14-19] та Гоца Н. І.[9, с. 52-57] та ін.

У зв’язку з тим, що знайдено тільки один аматорський переклад українською мовою, а решта — російською, бо існував факт затребуваності в перекладі саме цією мовою, мені довелося власноруч робити переклад з польської мови українською і співставляти ці переклади для визначення темпоральності з точки зору семантики і функціонального аспектів.

Актуальність теми полягає в семантичній категорії локативності, функціонально-семантична галузь якої охоплює мовну картину світу, та тісно пов’язана з категорією темпоральності, в якій нерозривно пов’язані час і простір є, яка є результатом духовної активності людини та її взаємодії зі світом, відношення до часової сфери буття — минуле, теперішнє, майбутнє і не обмежується у вираженні дієслівного часу.

Об’єкт дослідження — темпоральна лексика в українських перекладах творів Д. Масловської «Dwoje biednych Rumunów mówiących po polsku» і «Między nami dobrze jest».

Предмет дослідження — семантико-функціональні особливості темпоральної лексики в українських перекладах творів Д. Масловської «Dwoje biednych Rumunów mówiących po polsku» і «Między nami dobrze jest».

Мета роботи — визначити та проаналізувати темпоральну лексику в перекладах Д. Масловської з точки зору семантичної структури багатозначності слова та функціональної характеристики мовленнєвих особливостей, зумовлених соціально-територіальним статусом, що впливає на вибір стратегій та способів перекладу.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, щоб співставити переклад з польської на українську мову семантичних значень словосполук і фразеологізмів, дослідити декілька перекладів і проаналізувати їх в контексті арготизму і сленгізму.

Практичне значення дослідження полягає в порівняльному аналізі лексики і трансформації значень усталених одиниць при перекладах з польської на українську, відшуканні адекватного перекладу із застосуванням багатьох перекладацьких стратегій.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури і таблиць, наведених у тексті.

РОЗДІЛ 1

КАТЕГОРІЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ У ЛІНГВІСТИЧНОМУ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСАХ

1.1. Темпоральність як функціонально-семантична категорія

Час — це одне з основних філософських понять, що базується на життєвому досвіді людини. У польській мові утворилася система дієслівних форм й інших лінгвальних одиниць та конструкцій, які служать для вираження темпоральних характеристик, що окреслюють відношення ситуацій, подій, явищ до часу. У роботі звернена увага на іменники, прислівники, відмінкові, прийменниково-відмінкові форми, які вживаються для того, щоб визначити темпоральні реляції у межах речення або тексту і які належать до різних семантичних груп, що пов’язано із передачею всіляких аспектів значення часу та визначення його смислу; з’ясовано, що найважливішими протиставленнями темпорального семантичного поля є одночасність − різночасність перебігу дії та часового моменту, означена тривалість – неозначена тривалість, одиничність і повторюваність дії в часі; визначено, що кожна із названих опозицій має власні лінгвальні засоби вираження різних смислових відтінків, співвідносних з часом.

Темпора́льність (від лат. *Temporalis* — «часовий») — специфічний взаємозв'язок моментів часу і часових характеристик, динаміка змін тих явищ і процесів, якісна особливість яких зумовлена соціокультурною специфікою людського існування; часова сутність явищ[39, с. 150-153].

Поняття темпоральності увійшло в філософську культуру завдяки феноменологічній і екзистенціалістській традиціям, в яких темпоральність людського буття протиставляється часу, описаному як відчужене, нав'язливе, переважаюче[36, с. 42-50]. В культурології, психології та феноменологічно

орієнтованій соціології, поняття темпоральності використовується переважно для опису таких динамічних об'єктів, як особистість, соціальна група, клас, суспільство, цінність[26, с. 111-124]. В основі методології темпорального аналізу лежить ідея аналізу взаємнорухливих соціальних явищ через зіставлення їх темпоральності[27, с. 252-255].

У подальшому спонукало дослідників Гоца Н. І. і Кочерган М. П. зосередити увагу не тільки на структурному та семантичному аспектах вивчення цих утворень, але й звернутися до розгляду їх функціонування[25, с. 327-332].

У сучасній лінгвістиці термін темпоральність уживають у різних контекстах. Лексичний аспект вивчення темпоральності пов’язаний із системними дослідженнями структури функціонально-семантичних полів. Лексична темпоральність визначається маркованістю семантики компонентами, які вказують на міру часу (вік, рік, година, секунда), час події (вчора, торік, завтра, сьогодні) або узагальнено (тоді, після, до, під час). Лексико-семантичний часовий компонент завжди вживається у структурі речення та спрямований на вираження темпоральних ознак дії. Це вводить лексичну семантику мовного знака у граматику, де він виконує роль темпорального індексу дії, предиката, який має власні темпоральні ознаки. Темпоральні лексеми як мовні одиниці виявляють функціонально-семантичну орієнтованість на вираження граматичної темпоральності і постають як припредикатні, придієслівні. Лексичну темпоральність виводять із реального часу, граматичну темпоральність ототожнюють із морфологічним часом. В українському мовознавстві уявлення про темпоральність узагальнює енциклопедія „Українська мова”: „Темпоральність, категорія часу — семантична категорія, що охоплює усі різновиди значення часу. Людина ділить час на окремі відрізки, пов’язуючи їх із поняттям тривалості й нетривалості, повільності й швидкості, початку й кінця, одночасності й різночасності, співвіднесеності з моментом мовлення тощо. У сучасній українській мові темпоральність формується морфологічними,

синтаксичними, лексичними і словотворчими засобами, які групуються навколо граматичної категорії часу дієслів. В основу цієї категорії покладено поняття співвіднесеності дії або стану з моментом мовлення" [46, с. 34-56].

Однак це розуміння темпоральності не виявляє природи і змісту граматичної темпоральності та не визначає її статус і роль у граматичній системі української мови. Темпоральність — єдина граматична категорія, яка багатомірно відображає ключовий онтологічний компонент об'єктивного світу — час. Тобто граматична категорія простору відсутня на відміну від релятивної онтологічної категорії кількості. Граматична темпоральність не звужена до категорії часу дієслів, оскільки значення тривалості й нетривалості, повільності й швидкості, початку й кінця, одночасності й різночасності не можуть бути охоплені категорією морфологічного часу, зміст якої виражений через співвіднесення з моментом мовлення[52, с. 14-19].

У межах рівневого підходу „залежно від типу мовних одиниць, об'єднуваних у категорії, та характеру категоризувальної ознаки виділяють фонетичні, лексико–семантичні, словотвірні, граматичні, синтаксичні категорії" [9, с. 53]. Дихотомія граматичного і лексичного значення в семантичній структурі мовної одиниці зумовлює функціональне розмежування лексичних і граматичних категорій. У сферу граматики потрапляють синтаксичні та ті словотвірні категорії, виділення яких грунтується на синтаксичній природі деривaційних процесів [9, с. 57]. Граматична категорія здатна генерувати цілий парадигматичний рівень детермінованого фрагмента граматики як окрему автономну систему [20, с. 10-17] або як множину семантико–функціонально спеціалізованих елементів [19, с. 1-5]. Мова є моделлю світу. Лінгвістика моделює мову. Граматика є моделлю мови, лінгвістики і виражає механізм, систему та зміст їх знакових функцій. Саме граматика вводить у різнорівневі моделі (мовленнєву, мовну і граматичну) асоціативну семантику, яка об'єднує мовні одиниці у цілісну, функціонально необмежену систему.

За визначенням В. Адмоні, «одиниці граматики володіють немовби потенційованими значеннями, узагальненими і нашарованими на лексичні значення”; через це „найбільш глибокі мовознавчі концепції... були побудовані на основі дослідження граматичних явищ. Водночас концепції більш обмежені й односторонні зазвичай грунтуються насамперед на інших сферах (рівнях) мовної системи” [1, с. 19-20]. Антропоцентризм мови зорієнтований на інтенцію мовця. Граматична система є інтерпретацією поняттєво–світоглядних складників модельованого світу, які, однак, лише певним чином орієнтовані на об’єктивну дійсність. У граматиці кожної з мов такі складники представлені диференційними (системно–поняттєвими) граматичними категоріями. Такі категорії, як правило, виявляють найвищий ступінь абстрактності та можуть отримати статус „лінгвокатегорії”, яка має два і більше значень [8, 153-154]. Хоч еволюція граматичної категорії виявлена у поліфункціональності її складників [24, с. 151-160], а взаємодія граматичних категорій зумовлює їх взаємну видозміну [34, 5-12], у її системній організації незмінним і домінантним залишається інваріантне структурне, семантичне і функціональне ядро — ідентифікаційна здатність. Варто зазначити, що система граматичних категорій неоднорідна. Граматичні категорії поділяються на смислові, або денотативно–поняттєві, та системно–функціональні [44, 170-174]). Універсальність категорії відбиває її системотворчий потенціал у мові, виявляється в складності структури, ієрархічній будові (в т. ч. рівневій), спектрі формально–семантичних виявів. Так, серед універсальних категорій є онтологічні, тобто ті, які не тільки відображають об’єктивний світ, а й є його основою, складають підґрунтя його буття, наприклад, категорія часу. При дослідженні універсальних граматичних категорій їх необхідно розмежовувати із функціонально–семантичними одиницями, які представляють ключові лексико–семантичні поняття в узагальненій формі. Так, А. Вежбицька формує концепцію універсалій (семантично нерозкладних примітивів) як базових поняттєвих елементів мови (наприклад, сполучник і/, на

думку авторки, уособлює каузацію через набір елементарних смислів [3, 75-82]). Отже, при визначенні категорії необхідно враховувати її становлення та розвиток, а також денотативно–референційний зміст. У дослідженні опрацьовано граматичний аспект категорії темпоральності. Формою існування об'єктивної дійсності є час. Багатомірність часу визначає складність його відображення сферою граматики. Асоціювати граматичне вираження часу тільки з категорією морфологічного часу у значеннях минулого, теперішнього, майбутнього, проектованих зі світоглядно–ужиткових понять, надто спрощено та поверхово. Сучасна граматика має глибокі напрацювання у вивченні дієслова, зокрема його семантики, пов'язаної із часом. Потреба вивчення та опису різних граматичних виявів, спрямованих на відображення онтологічного часу, зумовила використання терміна темпоральність. Варто, однак, зазначити, що вживання його зумовлене або потребою замінити синонімом термін час, або позначити часові за характером значення більш широко, або вказати на семантику, що не має достатньо окресленого статусу в межах категорії часу чи суміжних категоріях. Граматичне поняття темпоральності не категоризовано. Ключовий онтологічний компонент модельованого світу — час — не отримав всебічної і цілісної інтерпретації в єдності та особливостях усіх граматичних значень. Водночас динамічна ознака, яку втілює дієслівна грамема і дієслово–предикат, лежить в основі функціонування та будови усієї граматичної системи. Термін темпоральність, темпоральний застосовують щодо широкого кола понять.

У сучасних граматичних підходах до семантики дієслова вагомий внесок в аспектологічні дослідження і дослідження виду зробили О. Потебня, Е. Кошмідер, В. Дресслер[24, с. 264]. В основі трактування аспектуальності лежить теза О. Пєшковського про темпоральну природу виду, який виражає внутрішній час дієслова[41, с. 19].

1.2. Значення темпоральності

Категорія темпоральності представляє собою систему значень, які в онтологічному сенсі співвіднесені із поняттям часу. Час є денотатом, що відображений через різні види темпоральної семантики. Множинність типів темпоральних значень зумовлена тим, що складним і багатоманітним є сам денотат. Мовна інтерпретація емпіричної дійсності має світоглядний характер, є духовною діяльністю людини і соціуму та виявляє еволюційно-когнітивний зміст.

За О. Потебнею, „дію суб'єкта ми можемо уявляти собі тільки людиноподібно (антропоморфно). Наслідки відчуття, викликаного спостереженнями над нашими власними діями, переносимо на дії інших речей. Як всякий суб'єкт є подобою нашого „я", так всяка дія є подобою нашої дії. Таким чином, відношення між такими поняттями, як річ і сила, Бог і світ, можуть бути виражені тільки як подоба відношень між нашим „я" і нашою дією" (матеріал неопублікованих праць О. Потебні див.: [40, 141-144]). Таким чином, можна зробити висновок, що первинна ідея часу ментально і світоглядно формувалась на основі мовних знаків, які репрезентують динамічну ознаку світу, виражену як дія. Це означає, що граматична темпоральність перебуває біля витоків ідеї часу. Отже, встановлюючи сутність і структуру семантики дії, можемо визначити сутність і структуру ідеї часу в аперцептивно-денотативному аспекті. Натомість у дієсловах, що позначають стан чи процес або виражають семельфактивну дію, значення кількості як послідовності не є очевидним. Послідовність початку і кінця як кількісна ознака формує якість дії - її тривання. Саме це, внутрішнє значення послідовності, є визначальним, оскільки на ньому ґрунтується сутнісна властивість і сама ідея часу — тривання. Таке первинне, базове значення часу в системі лінгвальних темпоральних виявів називаємо інтервалом. Отже, в основі первинного значення дії, яка відображає формування і сприйняття ідеї часу, лежить семантика інтервалу, що кількісно виражена у сприйнятті послідовності початку, продовження і кінця дії, виявляючи таким чином значення тривання. Об'єктивно інтервал перебуває найближче до сутності онтологічного часу і

представляє його найбільш адекватно, оскільки найменше в системі темпоральних значень підпадає суб'єктивації мовцем: у семантиці інтервалу виражено первинну (об'єктивно реальну, дійсну) послідовність, зафіксовану мовцем як емпіричне (через органи відчуття) сприйняття. Проте таке твердження може стосуватися лише моменту виникнення ідеї часу. У випадку сприйняття незмінного об'єкта людина аперцептивно ідентифікує час через перенесення і змішування ідей, оскільки суб'єктивне й об'єктивне невіддільні. „Чуттєвий образ, вихідна форма думки, водночас і суб'єктивний, бо є результатом тільки нам властивої діяльності і в із кожній душі формується інакше, й об'єктивний, бо з'являється під дією таких, а не інших зовнішніх вражень і проектується душею" [43, с. 23]. Людина як істота об'єктивно перебуває в часі (перебуває в стані постійних змін) [4, с. 79-94] аперцептивно сприймає час через перманентний потік відчуттів. Категорія темпоральності має складний денотат — онтологічний час, в основі значення якого закладено ідеї початку, продовження і кінця, які кількісно виражають ознаку тривання — диференційну з погляду сутності і характеру відображення об'єктивного світу. Оскільки світ є подією [3, с. 75-82] і складається з фактів, то в основі його відображення лежить об'єкт, представлений через дію і у зв'язку з нею, що, зрештою, робить можливим його сприйняття і відображення. Через протиставлення внутрішнього і зовнішнього часу дії сформовано опозицію абсолютного (іманентного) і відносного (зовнішнього) часу дії, яку репрезентують відповідно темпоральні категорії інтервалу / часу/таксису. У системі відносних темпоральних значень формується інша опозиція — за характером позиції відліку: статична (абсолютна) — морфологічний час, динамічна (змінна, співвідносна) — таксис. З погляду формальної структури темпоральних одиниць інтервал і час виявляють значення окремої дії і відповідно виражені однією грамемою, натомість таксис виявляє значення сукупності дій — темпорального континууму, який відповідно виражений сукупністю (двох і більше) грамем на позначення дій. Структурно

складна й ієрархічна система темпоральних значень у межах складної і різнорівневої категорії темпоральності граматично відображає багатоманітний онтологічний час.

1.3. Засоби вираження темпоральних значень у слов'янських мовах

Темпоральність як міжрівнева і загальномовна категорія представлена за допомогою усіх значеннєвих одиниць мови Таким чином, засоби вираження темпоральних значень функціонально виявляють рівневу належність. Оскільки конститутиви категорії темпоральності семантико–функціонально і формально–граматично співвідносяться із системою і структурою граматики, то засоби вираження диференціюються й за відповідними темпоральними категоріями. Так, категорія інтервалу репрезентує морфологічний рівень граматичної системи, зокрема морфемний ярус. Спеціалізованими засобами вираження семантики інтервалу є значущі морфеми: корінь, префікс, суфікс. Оскільки коренева морфема імплікує конкретне (типологічне) значення інтервалу лексико–граматичним значенням дії, тобто певним акціональним значенням, лексична семантика в узагальненому граматикалізованому вигляді певним чином включена в його структуру. Узагальнено це виявлено в акціональних типах дії. До поділу на акціональні (лексико–граматичні) типи дієслів застосовують різні критерії, які переважно зумовлені суттю та завданнями аналізу (див., наприклад: [33, с. 220-241]). Найзагальніший поділ дієслів стосується характеру дії, її внутрішнього змісту. Дії можуть бути поділені на дії, процеси, стани. Так, дериватологи у спеціальних дослідженнях (наприклад, І. Джочка, Н. Пославська) трансформаційні дієслова поділяють за наслідком дії — створення, руйнування [41, с. 452] — для виокремлення матеріалу словотвірного аналізу в межах деривaційного типу. На першому рівні поділу семантико–граматичної типології дієслів варто розмежувати дієслова дії, стану та дієслова процесу. Дієслова дії за

характером (змістом) та спрямуванням (призначенням) поділяються на дії, трансформаційні, мовлення, звучання, руху. Дієслова стану творять такі підтипи: стану, діяльності, сенсорні, екзистенційні та поведінки. Дієслова процесу позначають явища чи зміну. Дієслова дії:

— власне дії: *креслити, поїти, молоти, аплодувати, громадити, сапати, копати, писати, читати, грати, готувати, клеїти, черпати, голити, різати, хлюпати* та под.; -трансформаційні дієслова: *обрамляти, мережити, сушити, стругати, лупити, бруднити, чистити, прикрашати* та под.

— дієслова мовлення: *говорити, балакати, казати, мовити, белькотіти, кричати, шептати, читати (напам'ять), гарикати, гегекати, замовляти* та под.;

— дієслова звучання: *гудіти, бамкати, дзвеніти, співати, цвірінчати, сичати, сипіти, шамотіти, мукати, шелестіти, скрипіти, вищати, гриміти, квакати* та под.;

— дієслова руху: *ходити, літати, шугати, нипати, слідувати, перетинати, їхати, мчати, котити, вертіти, кульгати, плисти, їздити* та под.

Дієслова стану:

— власне стану: *думати, нидіти, журитися, величатися, мріяти переживати, говіти, перейматися, клопотатися, сумувати, веселитися, молитися, співчувати* та под.;

— діяльності: *дебатувати, пильнувати, головувати, працювати, майструвати, вчителювати* та под.;

— сенсорні дієслова: *сприймати, бачити, слухати, чути, нюхати, смакувати, відчувати* та под.;

— поведінкові: *пишатися, вдавати, дражнитися, шанувати, остерігатися, величатися, гордитися* та под.;

— екзистенційні: *жити, бути, існувати, ставати*.

Дієслова процесу:

— процеси–явища: *світати, мжичити, моросіти, дощити, сніжити, хмаритися, блимати, бродити (вино бродить), бушувати, цвісти* та под.

— мутативні дієслова (зміни): *пліснявіти, хирлявіти, мінятися, морщитися, твердіти, бліднути, смагнути, порохнявіти, мутніти, гуснути, зріти* та под[27, с. 333-342].

Отже, запропонована типологія має в основі лексико–граматичну семантику кореневої морфеми, яка визначає акціональну природу дієслівної грамеми і, відповідно, її парадигму інтервалу. На рівні кореневої морфеми семно виявлене іманентне значення морфологічного класу дієслів, що представлене структурою Vi(aq), де і — інтервал, складниками значення якого є тривання (а) і кількість (q). Як правило, дієслівна грамема виражена комплексно у початковій формі: коренева морфема поєднується із кількома морфемами, як мінімум із двома: чит-а-ти, каз-а-ти, мов-и-ти, де -а-, -и— т. зв. тематичні суфікси, -ти - інфінітивний суфікс. Неозначено–кількісне значення інтервалу суфіксами -а-, -и- трансформується у значення кратності (ітеративне). У дієсловах без тематичного суфікса типу йти, повзти ітеративне значення виражене лексико–граматичною семантикою дії, яка ґрунтується на кратності (дія складається із послідовних актів), за допомогою суфікса -ти - морфологічного показника дієслова. Омонімія і поліфункціональність суфіксів створює складну семантико–граматичну структуру дієслів. Морфемна сітка простих дієслів української мови свідчить про значно більшу кількість суфіксів у структурі дієслівної грамеми, ніж префіксів [19, с. 1-5]. Порівняно із суфіксами, префікси більше зорієнтовані на вираження поверхневих семантичних модифікацій інтервалу і структурно та семантично ускладнюють дієслівну грамему. Це зумовлено тим, що префікси, на відміну від суфіксів, не змінюють належності слова до морфологічного класу та утворюють нові структури на ґрунті слів, а не основ [21, с. 362-371]. Водночас валентність префіксів більш варіантна, перш за все правобічна, оскільки вони „виявляють ознаки аглютинативних морфем” [24, с. 151-160]. Завдяки значній кількості

суфіксів та валентно варіантній потенції префіксів українські дієслова є продуктивними щодо актуалізації якісного чи кількісного складника акціональності дієслова в різних модифікаціях семантики інтервалу. Отже, префікси, як правило, семантично уточнюють значення інтервалу на завершальних типологічних рівнях. Так, квантитативно–акціональні дієслова за допомогою префіксів виражають значення помірності (підігріти, притрусити, надрізати), достатності (обходити (усі кутки), вигуляти, напрацюватися, нагостюватися) чи надмірності (розходитися, розщедритися, перепрацюватися, перестудити) дії. Водночас значення префіксів трансформує дієслово як лексему, тобто має лексико–граматичний характер. У ряду робити — наробити — понароблювати, ліпити — наліпити — поналіплювати і под. трансформація акціональної семантики відбувається так: ліпити (робити) — ітеративне (неозначено–кратне) значення; наліпити (наробити) — мультиплікативне + достатня кількість дії; поналіплювати (понароблювати) — дистрибутивне + надмірна кількість дії. При цьому префікси на-, по- виражають і видове значення, яке додатково накладається на значення інтервалу. Правда, при кореляції за видом із суфіксальною формою наліплювати (у значенні, наприклад, вареники) префіксальна форма наліпити втрачає значення доконаного виду, а префікс на- виражає тільки значення інтервалу. Це свідчить про первинність значення інтервалу та про домінування доданої суфіксально–видової семантики над префіксально–видовою. При значенні дієслова наліпити — наліплювати (наклейки) інтервал втрачає семи мультиплікативності та достатності дії і узагальнюється до семантики ітеративності. При наступному деривaційному тактові — поналіплювати (наклейки) — з’являється семантика дистрибутивності та надмірності, оскільки новий префікс по- не завантажений лексичним значенням; окрім того, дієслівна форма змінює видове значення: додана префіксально–видова семантика домінує над суфіксально–видовою. Це зумовлено й тим, що префікс більш поліфункціональний: „омонімія в класах

похідних дієслів перш за все збільшується за рахунок префіксального словотворення", при цьому акціональні префікси (починальності, завершеності, результату і под.) В. Виноградов вважає омонімійними [15, с. 115-119]. Приклади засвідчують, що додатковим засобом вираження значення інтервалу є постфікс -ся. Постфікс -ся функціонально не самостійний, а вживається у поєднанні із префіксом чи префіксом та суфіксом: розніжитися, поналіплюватися (мокре листя до асфальту). Значення інтервалу можуть увиразнювати аналітичні засоби або контекст. Так, дієслова із префіксом на-, що вказує на достатність дії, за допомогою прислівників чи прислівникових сполучень можуть виражати надмірну дію: наліпити (забагато), находитися (до знемоги), наробитися (аж рук не відчувати). В іншому випадку значення префікса підсилюється (дублюється) контекстно: Повітря в тухольській долині розігрілося, мов справді в котлі... [54, с. 162-165]. Типово контекстно виражаються мультиплікативна чи дистрибутивна дії, а також аналітично фазове значення початку чи кінця дії: І ось, засліплені гнівом, бідністю, безпорадністю своєю, починають вони ганити одна одну, поціляючи у найболючіше місце (І. Сенченко); починають ганити - інхоатив, ганити одна одну - дистрибутив, поціляючи у найболючіше місце — мультиплікатив[48, с. 251-259]. У сучасній граматиці дискусійним є питання про належність виявів дієслова до власне дієслівного морфологічного класу. При цьому в оцінці морфологічних одиниць домінують лише окремі функціональні особливості, зокрема певні синтаксичні ознаки. Інші ж часом невиправдано розглядають як додаткові, тобто формалізовані, але функціонально пасивні і не трактують як ознаки власне частиномовні, морфологічні. Так, І. Вихованець, розв'язуючи проблему частиномовної належності дієприслівника, виходить із наявності у нього дієслівних граматичних ознак. Цілком аргументовано обгрунтовано специфіку вираження дієприслівником граматичного значення морфологічного часу: дієприслівник самостійно значення минулого, теперішнього чи майбутнього не виражає [8, с. 176-179]. Але чи об'єктивно через

втрату суфіксальними морфемами дієприслівника часового значення виводити його за межі дієслова? [7, 207-211; 10, с. 323]. По-перше, морфологічний час не можна розглядати як граматичну ознаку, яка визначає частиномовну належність дієслівної грамеми; по-друге, специфіка темпорального значення грамеми (відсутність самостійного значення морфологічного часу) не свідчить про відсутність темпоральної семантики загалом. Історичний аналіз розвитку морфологічної системи мови, а також типологічне зіставлення граматичних категорій різних мов засвідчує, що усвідомлення часу відбувалось через осмислення внутрішньої темпоральної природи дії, а значення морфологічного часу виникло і розвинулось пізніше: „Теоретичний висновок про єдність категорії часу - способу, отриманий у ранговій граматиці, підтверджується завдяки застосуванню методу рангового опису до індоєвропейських форм першої серії. Витворення системи часових форм на основі більш древніх модальних і видових характеризує рух від спільноіндоєвропейського до окремих діалектних станів” [16, 88-93]. Власне дієприслівник як дієслово відіграє повноцінну роль у вираженні категорії інтервалу і ключову як на морфологічному, так і синтаксичному рівні у вираженні категорії таксису. Категорії, властиві особовій формі дієслова і не властиві дієприслівнику, зокрема особи, роду і числа, є релятивними ознаками дієслова і пов’язані цілком із лівобічною валентністю дієслова–присудка, яке у простому реченні разом із підметом формує граматичну основу і, відповідно, вичерпує цю функцію і актуальність цих граматичних значень у вторинного присудка. Специфіка функції дієприслівника й полягає в тому, що він виконує іншу, властиву саме йому і визначальну для нього роль вторинного присудка, присудка при присудкові. Як вторинний присудковий компонент дієприслівник не може претендувати на позицію суб’єкта, він виявляє співвіднесеність із суб’єктом дії (підметом) через первинний присудок, тобто через особове дієслово: - А гроші, - важко глипнувши з-під лоба, сказав Северин Вакулович. Фесько ж, не виймаючи звідти правої руки, проводив пальцями по

рубчиках кредиток... (І. Сенченко). Обидва виділені дієприслівники, формально не виражаючи суб'єктних ознак роду, числа й особи, виявляють суб'єктну валентність у функції вторинних присудків: Северин Вакулович глипнувши, Фесько не виймаючи. Оскільки формальні ознаки підмета вже виражені й завжди експлікуються через обов'язкову наявність первинного присудка, то дублювати їх формально вторинному присудкові (дієприслівникові) не потрібно; навіть більше, при такому дублюванні ускладнена граматична семантика провокувала б порушення форми і смислових зв'язків у реченні. Через це занепали давні форми з неузгодженим суб'єктом: От як коржик спікся, вона й дала його з 'їсти Олені за три рази, запиваючи з водянчика водою... [19, с. 1-5]. Тому суб'єкт у первинного і вторинного предикатів завжди спільний. Отже, дієприслівникові властиве неформалізоване граматичне значення співвідносного суб'єкта і, відповідно, позиційно нефіксована суб'єктна валентність, так само як співвідносне граматичне значення темпоральності (таксис) та інші граматичні значення, зумовлені співвідносною функцією вторинного присудка. Основний граматичний зміст дієприслівника - співвідносний характер його граматичних ознак. Однак це не означає, що ці ознаки йому не властиві. Функція вторинного присудка проектується і на вираження значення способу, яке, як і значення морфологічного часу, збігатиметься із часовим значенням Vf. Таким чином, у структурі напівпредикативного (вторинного предикативного) значення дієприслівника наявні категорійні значення персональності, темпоральності та модальності: персональності, модальності і часової темпоральності як співвідносні із первинним предикатом, таксисної та акційної темпоральності (інтервалу) як самостійне предикативне значення. Відсутність спеціалізованих морфологічних показників не заперечує цих значень. При виведенні дієприслівника за межі дієслова упущено вагомий аспект співвіднесення граматичної (морфологічної) форми і значення: „Необхідно раз і назавжди звільнитися від хибного розуміння граматичної форми, - писав О. Потебня, -

існування в мові описових форм не лише не є ознакою падіння формальності, але, навпаки, свідчить про торжество цього принципу. Описова форма є поєднанням слів, які вже мають формальне визначення, але в сукупності складають один акт думки. Можливість такого поєднання потребує наявності в мові суто формальних слів. Потрібна тривала робота думки для того, щоб звільнити матеріально виражені слова від всякого матеріального змісту і перетворити їх у чисті, без домішок вираження відношень" [43, 66], але не слід за форму приймати зовнішній знак, оскільки „форма є значення" [43, 63]. Варто звернути увагу і на ще один аспект. Якщо темпоральність як єдину онтологічну категорію в структурі предикативного значення, яке реалізує здатність мови відображати світ через співвіднесення мовного знака (речення) із фактом, пов'язувати тільки із часом, то безособове дієслово-предикат у формі ірреальних способів граматично втрачає будь-який зв'язок із відображуваним: Світало б; Хай світає. Комунікативно тут імплікований тільки мовець через модальне значення, однак категорія мовця не має послідовного формального відображення в граматичній системі. Виходить, що мова утворює віртуальну замкнену систему і не має жодного зв'язку із об'єктивною дійсністю; це означатиме, що будь-які поняття чи факти, змодельовані мовою, як і сам мовець, не можуть бути визначені з погляду їх існування. Звуження спектра темпорального значення дієслова тільки до морфологічного часу зумовлює надто узагальнене трактування інших темпоральних категорій. Це вже показано на прикладі диференційної категорії інтервалу, яка фрагментарно і без визначення змісту, місця та взаємозв'язків у граматичній системі діставала часткове відображення у категоріях родів дієслівної дії, які розглядають як категорійну множину та визначають як інтерпарадигматичні - морфолого-словотвірні - та узалежнюють від релятивної категорії виду [5, 235-242]. Те саме стосується темпоральної категорії таксису. Так, „наявність категорії часу в дієприслівника спростовано і на основі другого аргументу - його здатності набувати відносного часу, що вимірюється в інших

величинах, характерних для прислівникового класу слів. Це обставинні значення одночасності, часової попередності та часової наступності, які дієприслівники виявляють щодо дії, процесу, стану основного предиката, вираженого дієсловом, а не щодо моменту мовлення" [5, 321]. Очевидно, що якщо існує інша форма (двокомпонентна), інший спосіб (співвіднесення дій) вираження граматичного значення, а також при цьому виявляється новий категорійний зміст (темпоральна семантика порядку дій, їх хронології, а не віднесеності до темпоральної позиції, як це властиво морфологічному часові), то система значень таких одиниць не може виражатися у поняттях категорії морфологічного часу. Це інша темпоральна категорія, інший граматичний зміст і рівень. Без урахування диференційних ознак цієї категорії важко уникнути протиріч, як-от: встановлення значень одночасності, часової попередності та часової наступності як прислівникових. По-перше, прислівник як придієслівний атрибут не може виражати того темпорального значення, яке не закладене в дієслові: так, значення прислівників вчора, сьогодні, завтра і под. пов'язане із дієслівним значенням часу через лексичне часове значення датування, яке виражене і без дієслова; значення прислівників перед тим, тоді, згодом і под. пов'язане із дієслівним (дієслівно-предикатним) значенням таксису (порядку дій). По-друге, здатність дієприслівника експлікувати відносне темпоральне значення не є і не може бути ознакою наявності / відсутності у нього категорії часу. Особова форма дієслова може виражати відносний час у співвідносній таксисно дієслівній парі, однак це не нівелює її здатності репрезентувати морфологічний час. У той же час дієприслівник, з одного боку, зорієнтований на вираження таксису (відносного темпорального значення) через функцію вторинного присудка і разом із основним присудком творить один із видів таксисної форми, з іншого боку, дієприслівник зорієнтований на позначення відносного часу через основний присудок для експлікації категорії часу синтаксично. Дієприслівник як морфологічний дієслівний підклас сформувався для виконання саме цих функцій,

а не для ролі придієслівного атрибута, яка є похідною, доданою. Темпоральні функції дієприслівника як вторинного предиката є визначальними і випливають з його дієслівної природи, прогнозуючи тим самим його роль у граматичній системі. Дієприслівник покликаний виражати реальний, а не абстрагований час дії (як це переважно робить форма особова), який щодо формально-граматичного виступає як відносний: Довідавшись на ярмарку в Борзні, що дома діти загибають з невідомої хвороби, батько ударив по конях. Як він промчав ці тридцять верстов, нещадно б ’ючи коней, аби швидше нас врятувати, як гукав на Десні перевозу і як далі летів - про це довго гомоніли подорожні (О. Довженко). У наведеному уривку два морфологічно різні дієприслівники: на -ши і на -чи. Макроситуація належить минулому, уривок виражає загальний минулий час. Дієслівні часові форми виявляють пряме значення. Дієприслівник довідавшись через відношення до фінітної форми ударив по конях (фразеологізована конструкція) виражає минулий час, дієприслівник б ’ючи через відношення до фінітної форми промчав виражає теж минулий час; тут односпрямоване відношення - дієприслівник дублює (узгоджує) форму часу фінітного дієслова. Дієприслівник-предикат довідавшись через взаємодію (співвідношення) із фінітним предикатом ударив по конях виражає попередність дії і визначає таксисну ситуацію наступності, яку чітко акцентує каузальний зміст: ударив по конях, бо довідався; фінітний предикат реалізує зміст ситуації; відношення двоспрямоване: попередність визначає наступність і, навпаки, наступність випливає із попередності. Дієприслівник-предикат б ’ючи через взаємодію (співвідношення) із фінітним предикатом промчав виражає сутаксис (синхронність дій). Обидві темпоральні функції, як бачимо, не перетинають одна одну та ні формально, ні семантично не конкурують. Вони відбивають два різні способи вираження граматичного значення: односпрямованої відносності - час, двоспрямованої відносності (співвідносності) - таксис. Отже, дієприслівник як дієслівна форма виявляє спектр темпоральних категорій: у межах грамеми - інтервалу, рефлексивно

таксису, в межах співвідносних грамем - відносного часу і таксису. Особова форма виявляє такі темпоральні категорії: в межах грамеми - інтервалу і часу, в межах співвідносних грамем - синтаксичного чи транспонованого часу і таксису. Ключова роль дієприслівника, як і особового дієслова, - роль присудка. Іманентною темпоральною (часовою) ознакою дії є інтервал, а темпоральним значенням - значення інтервалу. Таким чином, морфологічний час не може бути диференційною ознакою дієслівної грамеми; інакше ми зруйнуємо частиномовну систему і структуру дієслова, оскільки, за умови примату морфологічного часового значення, єдиним його морфологічним виявом залишиться Vf. Окрім того, неадекватний опис отримають як ключові морфологічні ознаки дієслова, так і функціональні ознаки дієслівних грамем (як на рівні синтаксичних, так і морфолого-синтаксичних функцій), наприклад, функція вираження таксису та морфолого-синтаксичного часу. Ці функції притаманні дієсловам-предикатам і не властиві предикатам, що виражені іншими морфологічними засобами.) У сучасній українській мові активно функціонує така парадигма морфологічного часу: теперішній час, минулий час, майбутній час. Форма давноминулого часу майже не використовується, а його значення часто виражене контекстно. Наприклад: І вже був рушив услід за прапорщиком та грузином, як раптом хтось шарпнув його за рукав. Дідусь уже давно пішов на нічну варту, і Михайло залишився сам у хаті [50, с. 24]. У першому прикладі вжито форму давноминулого часу, хоч ситуативно дії відбуваються в межах одного проміжку і співвідносяться як одномоментні (це підтверджує синтаксична форма речення: І вже...як). У другому ж реченні форма передминулого часу уже давно пішов хоча представлена неспеціалізованими граматичними засобами, проте за граматичною семантикою позначає давноминулий час. Наведені приклади засвідчують ситуативність використання форми давноминулого часу та її формально-аналітичну варіантність. Очевидно, це спричиняє витіснення синтетичної форми давноминулого з граматичної часової парадигми дієслова. З іншого боку,

давноминулий час у традиційній інтерпретації випадає зі структури морфологічного часу як за формою, так і за змістом. Так, „давноминулий час у сучасній українській мові утворюється переважно від дієслів доконаного виду і вказує на те, що означувані цими формами дії відбулися раніше від інших дій до моменту мовлення. Тому форми давноминулого часу передбачають наявність у реченні (або в ширшому контексті) інших дієслів у формі минулого часу” [47, с. 299]. На думку В. Русанівського, вираження давноминулого часу не обмежене словоформою (це вираження тільки аналітичне, на відміну від інших часових форм, давноминулий час синтетично виражений не повністю, а залучає інші дієслова минулого часу (також граматичний контекст)). За змістом це співвідношення часів, і, фактично, давноминулий виражає не стільки час дії, як темпоральне співвідношення минулих дій; момент мовлення не є для давноминулого необхідною і достатньою позицією відліку. Таким чином, за вказаною концепцією, давноминулий реально є виявом морфологічного та синтаксичного часу і водночас за способом вираження різновидом таксису; це часо-таксисна форма. Синтетичні часові форми представлені певним типом дієслівної основи та відповідними суфіксами (традиційно у метамові наукового дискурсу використовують щодо словоформ термін творяться-утворюються, а це призводить до аналізу не складу словоформи, а формальних деривaційних кроків, що не цілком відповідає дійсності, оскільки при використанні словоформу не створюють, а, як і лексему, відтворюють, а мовець не структурує словоформу за компонентами). Якщо дієслівну основу в категорії інтервалу оцінювали з погляду лексико-граматичної семантики, яка проектувалась на акціональний тип дії та визначала можливі модифікації семантики інтервалу, в категорії часу дієслівна основа формально-граматична - це структура, яка є базою в системі часових модифікацій (чи часової парадигми). Основа для вираження інтервалу виявляла морфемнословотвірну природу; для вираження часу береться до уваги основа як морфологічна одиниця. Якщо значення інтервалу грунтується на всьому

морфемному складові грамеми, то значення часу встанов люється на основі спеціалізованих засобів. З іншого боку, інтервал об’єднує всі дієслівні вияви, а значення часу в повному вияві властиве тільки ядерній дієслівній формі УГ. Отже, засобами вираження категорії часу є формалізовані дієслівні основи (роби-/робл-, працюва-/працю- і под.) та відповідні суфікси (-в-, -л-, -й-). Особові закінчення у різних часових формах можна розглядати як додаткові (супутні) маркери часових форм, оскільки вони виявляють значеннєву щодо часу спеціалізацію (0 , -а, -о, -и для минулого часу; -у, -еш, -е, -емо, -ете, -уть для теперішнього часу). Питання статусу префіксів доконаного виду у грамемі на позначення майбутнього часу можна розглядати суто у формальній площині, оскільки з погляду значення форми відпрацюю, зроблю і под. об’єктивно позначають синкретичний майбутній: теп. час (грамема) + док. вид (префікс) = теп. док. час (теперішній результативний) = майбутній док. час (майбутній результативний). Зрозуміло, що два різні часові значення не можуть бути тотожними, хоч виражені тотожними формами. З погляду логіки саме майбутня форма не повинна б виражати результативну дію, оскільки дія є ірреальною (гіпотетичною); це надає майбутній дії подвійну гіпотетичність (чи гіпотетичність у квадраті): дія ще має відбутися, дія має досягти результату. Натомість форма теперішнього часу цілком може позначати результативність, оскільки дія, що відбувається в момент мовлення, як і минула, що відбулась до моменту мовлення, може бути оцінена з погляду результативності: мовець виявляє відношення до реальної дії[16, с. 88-93]. Однак історично склалося так, що вакуум формального вираження значення майбутнього часу, яке денотативно актуалізувалось із розвитком суспільства, заповнювався траспозиційними формами зі складною семантичною структурою та зміною семантико-функціональних значень, зокрема інгресивною формою інтервалу в теперішньому часі: „Майбутній доконаний час виник у слов’янських мовах на базі теперішнього часу ще до оформлення видової кореляції. Особливо виразно значення майбутньої дії виступало в інгресивних дієсловах” [47, с. 292].

Формально і семантично структуровану часову парадигму українського дієслова запропоновано в академічній морфології за ред. І. Білодіда (автор частини про дієслово В. Русанівський) [46, с. 369-381]. Можливо, не зовсім виправданим є поділ часових форм на першому рівні членування за ознакою актив / пасив, оскільки не ґрунтується на диференціації часових значень. Це зумовлює розмежування за різними формальними групами дієслів, наприклад, забудуть - забудуться, робили - робилися і под. Аргументація такого поділу зумовлена виходом за межі морфології на рівень синтаксису (контексту), поділом часових значень на детерміновані та недетерміновані й акцентом на деривaційні такти при аналізі часових форм. Це покликало виділення таких часових форм: актив - теперішній детермінований / недермінований час, теперішньо-минулий час (теперішній історичний чи теперішній живописний), теперішньо–майбутній час, майбутній час доконаного виду (детермінований / недермінований), майбутній недоконаного виду, минулий час доконаного виду (детерміноване перфектне й аористичне значення, недетерміноване значення минулого доконаного), минулий час недоконаного виду, давноминулий час доконаного й недоконаного виду, минулий умовний час; пасив - теперішній час, майбутній час доконаного виду, майбутній час недоконаного виду, минулий перфектний час, минулий аористичний час, минулий час недоконаного виду. При такому підході щодо типології часу до засобів його вираження необхідно зарахувати кореневу морфему, постфікс, видові префікси і суфікси, дієслівно-предикатні форми із їхньою контекстною структурою, засоби поліпредикативної взаємодії. Очевидно, що типологія є різносистемною і не відбиває єдиної структурної ієрархії морфологічного часу. Однак важливо, що в ній ураховано різні модифікації часових значень. За традицією В. Русанівський використовує формальну ознаку виду - нетемпоральної за змістом категорії, яка прямо не визначає часового значення дієслівної грамеми. Минулий перфектний та минулий аористичний „виражається” дієприкметниками {зроблений - перфект, був зроблений - аорист),

хоч автор вказує, що „як дієслівному утворенню йому (дієприкметнику) властиві категорії перехідності / неперехідності і виду” (про час не згадано), „активні дієприкметники вживаються в двох часових формах” [47, с. 409], а „часової ознаки пасивні дієприкметники не виражають” [там само: 413]. Важливо, що в концепції порушено проблему прямого, відносного та співвідносного вживання часових форм (див.: [47, с. 368]), тобто морфологічний час учений трактує широко - як темпоральність - і в загальних рисах відбиває поділ темпоральних значень на морфологічний час, синтаксичний час і таксис. Зрозуміло, що такі різні за формою та змістом темпоральні значення неможливо охопити в одній типології в межах формального підходу на морфологічному ярусі граматики. Натомість В. Лефельд, подаючи моделі дієвідмінювання українського дієслова, виділяє чотири особові дієслівні парадигми: теперішнього часу, наказового способу, минулого часу, майбутнього часу. До парадигми теперішнього часу належать такі словоформи: люблю, любиш, любить, любимо, любите, люблять', напишу, напишеш, напише, напишемо, напишете, напишуть; боюся, боїшся, боїться, боїмося, боїтеся, бояться, оскільки ці особові дієслівні словоформи виявляють граматичне значення „теперішній час” граматичної категорії часу [29, с. 34]. Наведені часові значення не виходять за межі системної типології за ознакою темпорального відношення дії до моменту мовлення, за якою лінійне значення морфологічного часу поділене на минуле, теперішнє, майбутнє. Однак окрема часова форма дієслова є віртуальною; реально ця форма функціонує в реченні, зокрема й разом з іншими часовими формами. Це зумовлює властивість грамем часу позначати пряме грамемне та синтаксичне й переносне (транспоноване) часове значення. Система і структура семантико–функціональної транспозиції дієслівних грамем часу відображає взаємозалежність та взаємозумовленість між ними у процесі функціонування. Таким чином, до засобів вираження часового значення належать варіанти словоформної взаємодії дієслівних грамем, а морфологічний час реалізується на

синтаксичному рівні. Для експлікації цих часових значень існують темпоральні (в тому числі часові) конкретизатори {тоді, тепер, в той момент, завжди, раз у раз і под.), форми ускладнених простих та складних речень (в тому числі окремі їх типи, наприклад, дворядні речення каузальної семантики в їх різновидах), складні багатокомпонентні конструкції. Очевидно, що засобами вираження часових значень у цьому випадку будуть і засоби формальної репрезентації синтаксичних одиниць, наприклад, сполучники, частки. Формою, що виявляє транспозиційний функціональний потенціал часових грамем, є поліпредикативний комплекс як універсальний експлікатор темпорального континууму. Наприклад: Ой майнули білі коні тільки в ’ються гриви. Тільки курява лягає на зелені ниви; І я не чув, як жайвір в небі тане. Кого остерігає з висоти... [50, с. 24].

Мова, яка часто має мало спільного (або навіть не повинна мати) з практичною мовою, означає, що перекладач часто повинен демонструвати вільне знання двох мов, двох культур, техніки перекладу, а також ерудицію та майстерність. . Цю проблему вже помітили українські формалісти. Можливо, тому переклади самих письменників є поширеними. Однак, незважаючи ні на що, навіть людям, які відповідають усім вищезазначеним умовам, часто не вдається досягти повної перекладаності тексту (якщо такий термін взагалі існує).

Сьогодні панує думка, що письменники та перекладачі мають майже рівні права. Однак варто уважніше розглянути механізми, що відбуваються з моменту публікації тексту мовою оригіналу до його функціонування мовою перекладу.

У даному випадку вихідною мовою є польська, а цільовою – українська. Незважаючи на близькість обох мов, існують незаперечні лінгвістичні та культурні відмінності, які виключають повну еквівалентність текстів.

«Причинами неповної перекладності є відмінності в структурі мовних систем і поява в окремих мовах різного роду термінів, слів, загальновживаних словосполучень і фразеологічних зв’язків зі сферою конкретних соціокультурних

явищ (…). Перекладності висловлювань також заважають лінгвістичні та ерудичні алюзії, специфічні способи поетичної організації тексту, які використовують у експресивно-естетичних цілях звукові значення та смислові асоціації, характерні для даної мови» [60, с. 448].

Можна навіть висунути гіпотезу, що деякі проблеми перекладу характерні не лише для даного типу тексту, але й для конкретної мовної пари, наприклад, польсько-українські пари, які нас цікативимуть у цій роботі. Деякі з цих мовно-культурних питань характерні для перекладів новітньої польської літератури українською мовою і сягають глибин мови та культури обох країн. Історія стосунків між Польщею (субалтерною) та Україною (державою)1, безсумнівно, кидає тінь на феномен перекладацьких відносин. Наповнені криптоцитатами з польської популярної та високої культури, а також посиланнями на національні стереотипи та вірування, твори сучасних письменників вимагають неймовірного знання мовної реальності обох культурних кіл.

Тому варто ще раз повернутися до початкового питання: чи можна перекладача, який балансує на тонкій і слизькій мотузці між двома мовними реальностями, звинуватити у зраді? Можливо, така точка зору є результатом незнання реалій перекладознавства та просто поверхневої критики перекладу? М. Занолетті досить влучно охарактеризував маневри перекладача між авторською Сциллою та читацькою Харибдою, намагаючись при цьому зберегти певну творчу незалежність: «За словами [Петра] Франса, перекладач не тільки є serva (служниця) двох панів. – автора та читачів – але (вона) також є padrona (володарка), яка зберігає певну силу творити, винаходити, інтерпретувати та виражати». [14, с. 374].

У контексті української культури (і, як ми дізнаємося, зокрема, від Л. Венуті) перекладач часто змушений йти на компроміси з видавництвом, а це означає, що таке, здавалося б, невинне завдання, як художній переклад, стає полем " гра за владу», або — використовуючи сучаснішу метафору — «гра

престолів» між перекладачем, автором і реципієнтом. [5, с. 28-37] Видавництво та його політика також є важливою частиною цього. Який від цього ефект? Це залежить від окремих змінних, які ми спробуємо обговорити детально в цій статті. Найважливіші з них, безсумнівно, включають: специфіку тексту перекладу, пару мови та культури, особу перекладача, прийняту ним стратегію та використані прийоми, а також фактори, не залежні від волі перекладача. Спробуємо проаналізувати всі ці змінні на прикладі текстів сучасної польської письменниці Дороти Масловської, перекладених українською мовою.

РОЗДІЛ 2.
СУМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКСИКИ ІЗ ТЕМПОРАЛЬНИМ ЗНАЧЕННЯМ У ПЕРЕКЛАДІ ДРАМ

2.1. Драмтургія Д. Масловської в сучасному філологічному дискурсі

Вибір сучасних творів представниці новітньої літератури Дороти Масловської драм «Dwoje biednych Rumunów mówiących po polsku»[66] і «Między nami dobrze jest»[67], яку також називають «молодою літературою» або «літературою 1970-1980-х років»[56, с. 13] був продиктований тим, що мовно-культурні явища, які відбуваються в творах вперше масово в історії польської літератури, мали змогу проявитися без втручання цензури та самоцензури, а у такий широкий спосіб. Завдяки більшій свободі масової культури та постмодернізму ця література з'явилася в офіційному обігу, а твори цих письменників часто ставали бестселерами в Польщі, продавалися сотнями тисяч примірників, а їхні автори ставали знаменитостями. Природно, навколо цих творів з'явилося багато негативних думок, які звинувачували згаданих авторів у безграмотності, аморальності чи критиці дійсності, яка не веде до змін [63, с. 65].

Цікаво, що навколо деяких із творів цих авторів, особливо дебюту Д. Масловської, точилася чи не публічна дискусія, як навколо Гаррі Поттера – здається, кожен, навіть випадковий читач, мав висловити свою думку. Вплив так званої «посередності» на літературу вже помітили літературознавці, в тому числі П. Чаплінський і К. Дунін у дискусії 2000 р. [51, с. 496]. Феномен популяризації літератури через ЗМІ та широку саморекламу з'явився передусім у другій половині 1990-х років. Критика надмірного впливу медіа стала темою праць цієї цікавої для нас авторки Дороти Масловської [56, с. 13], але ця тема з'являється і в інших її творах. Працює «Міжнародна кар'єра» творів цієї письменниці стає ще

цікавішою – коли йдеться про їхню рецепцію, то слід поставити запитання, наскільки медійний галас навколо неї став важелем для їхнього перекладу іншими мовами, зокрема українською.

Окрім зазначених вище причин такого відбору дослідницького матеріалу, важливим фактором є також те, що йдеться про авторку подібного «літературного покоління» народжену на початку 1980-х (нар. у 1983 р.), представницю наймолодшої літератури – Д. Масловську. Ця письменниця, постійно присутня в літературному ландшафті початку XXI століття, а не лише творець одного бестселера.

Вибір припав на цю творчиню, оскільки вона вважається однією з найвидатніших і водночас дуже складних для перекладу сучасних митців. Крім того, ця письменниця свідомо революціонізує польську літературу на мовному, культурному та тематичному рівнях і, використовуючи численні мовні модифікації, порушує різноманітні гострі теми. Важливо також використовувати стилі, жанри чи навіть типи, і не тільки літературні. За ці творчі новації она стала лауреаткою «Паспортів «Політики». Крім того, Д. Масловська була також наймолодшим лауреатом літературної премії «Ніке» — вона отримала її за «Паву королеви» у 2006 році, а у 2003 році серед фіналістів була її «Польсько-російська війна...», яка стала читацькою. Вибір, тоді як у 2009 році драма «Між нами добре» була номінована на цю премію, але не потрапила до фіналістів. Д. Масловська тричі була номінована на цю найпрестижнішу літературну премію Польщі.

Використання цього терміну було підтримано, серед інших, П. Сівецького [44, с. 44] та проти К. Уніловського [53, с. 14-19] та М. Сєневича [47, с. 650-655]. Проте популярним у ЗМІ став термін Generation Nic, створений Кубою Вандаховичем [63, с. 67], лідером гурту Cool Kids of Death, який тріумфував на початку 21 століття. Д. Масловська також була оформлена одним із музикантів гурту К. Островським. К. Малішевський [58, с. 78], він у свою чергу, використав термін «табір нової ідентичності» стосовно людей, народжених у 1970-80-х роках.

З позиції сьогодення (2016) ми маємо більше права говорити про літературне покоління, бо можна вважати, що дебюти серед людей, народжених у 1970-1980-х роках, є закритою темою. З іншого боку, переживши таку близьку для цього покоління митців постмодерність, здається, що ми не зобов'язані створювати штучні цезури.

Тут достатньо згадати Д. Масловську, яка однаково почувається вдома у формі роману (Wojna polsko-ruska...), колонки (Більше, ніж можна з'їсти)[68], чи драми (Двоє бідних румунів, що розмовляють польською)[66]. , It's Good Between Us) або пісні (працюють під псевдонімом Mister D) часто бере участь у металево-літературних дискусіях («Переробка. Нотатки на полях власного твору і що. інших письменників 1970-х років), а також вела модний блог. Д. Масловська у 2002 р. номінувалася на неї.

Дійсність Масловської, яку вона представляє, складається з елементів масової культури, що тяжіє до кітчу. Такий спосіб побудови сюжету та мови може бути елементом, що полегшує переклад – якщо ці елементи належать до міжнародної масової культури; або перешкоджає – коли ми маємо справу з явищами, характерними для польського суспільного життя. У випадку Д. Масловської цей колаж елементів низької та високої культури також досить виразний у кожному з її творів, однак через критику польської дійсності та ментальності її частіше зараховують до ангажованої течії. . Тому буде цікаво подивитися, як ці «польські смаки» відображаються в перекладі і як їх читає цільова аудиторія.

У випадку Д. Масловської відклали її найвідоміший у Польщі роман — «Польсько-російська війна під біло-червоним прапором»[64]. Він розповідає історію «розумового спортивного чоловіка» Сильного в оповіді від першої особи, однак, попри рекламний слоган («Перший спортивний роман»), не намагається документально відобразити цю субкультуру. Це не пряма критика медіа, але

висловлювання диктора є композицією інформаційного шуму, який відбувається навколо нього. Мова, безсумнівно, є сильною стороною цього твору.

Незважаючи на юний вік, Д. Масловська писала свідомо постмодерністський роман, про що свідчить «лекція» однієї з героїнь, Маслоської, явно натхненна теорією симулякра Ж. Бодрійяра. Цей твір у 2005 році, через три роки після національного дебюту, переклав відомий перекладач і дослідник доктор Ірина Лаппо. За цю роботу вона отримала нагороду незалежної асоціації критиків «zoIL». Згодом також були створені переклади драм «Два бідних румуни, які розмовляють польською» та «Між нами все добре». Перший був створений у 2008 році та розповідає про двох молодих людей, які після божевільної нарко-тусовки під назвою «Бідність» вирішують переодягнуті румунами їхати автостопом до Польщі. Прокинувшись від летаргії, з'ясовується, що Парха — актор популярної мильної опери, а його супутниця — справді людина з низин. Протверезівши десь у глушині, стає зрозуміло, що героїв усе розділяє і між ними починається психологічна війна. Російською мовою цей твір також переклав І. Лаппо. Спочатку вона була опублікована в журналі «Иностранная литература», а потім, у 2010 році, в томі «Антология современной польской драматургии».

У 2009 році була написана ще одна п’єса Д. Масловської на замовлення театру Rozmaitości у Варшаві та Schaubühne am Lehniner Platz у Берліні «Між нами все добре». Тут знову піднімається проблема бідності – ми бачимо бабусю, маму та Металеву дівчинку. Існування героїнь проходить у тісній квартирі перед телевізором, з якого сочиться медійна каша. Цю п’єсу переклала російською д-р І. Кісєльова з віденської славістики, спочатку лише для сценічного використання, але у 2014 р. твір було опубліковано також в антології польської драматургії. Щодо пісні «Кохана, я вбив наших котів», то в перекладі опубліковано лише фрагмент, навіяний Інститутом книги.

2.2. Способи передачі темпоральних значень на лексико-семантичному рівні

Природним основним критерієм відбору матеріалу було те, чи був даний твір «Dwoje biednych Rumunów mówiących po polsku» перекладений українською мовою. З самого початку стало зрозуміло, що літературне коло обмежуватиметься визнаними авторами, оскільки лише їхні твори перекладаються іноземними мовами в такій кількості, що можуть становити репрезентативний матеріал. Важливе значення при визначенні міжнародного функціонування твору має також його цільова рецепція.

Важливим аспектом тут є також мовна пара, тобто переклад із підлеглої мови на мову довговічного «гнобителя», оскільки при аналізі перекладів і української культури не можна оминути питання постзалежних відносин між польською та українською культурами.

Для повного представлення потенційних і реальних філологічних і культурологічних проблем, які можуть виникнути під час художнього перекладу, було відібрано репрезентативний матеріал, тобто наповнений ненормативною лексикою, такою як сленг, екологічна мова, або, навіть краще, зіставляючи різні способи мовлення, чітко індивідуалізація ідіолектів. Цей лінгвістичний критерій слід було підкріпити руйнуванням усталених граматичних і стилістичних конструкцій, введенням неологізмів, стилістичного синкретизму та подібних явищ, які важко передати в перекладі. Іншим критерієм відбору матеріалу став культурний елемент: чим більше буде елементів, характерних для польської дійсності, тим зручніше буде спостерігати в цьому матеріалі, яку стратегію використовував перекладач: екзотизацію чи удавання, чи, можливо, суміш двох. Іншим критерієм, який я обрала, було те, що відібрані роботи порушували «делікатні» теми, які потенційно могли бути табуйовані, такі як вульгарна або

непристойна лексика на лінгвістичному рівні та сексуальна орієнтація, стереотипи чи наркотики на культурному (або наративному) рівні.

Окрім наявності вищезазначених феноменів, у виборі було важливо помістити ці твори в схожий часовий період або навіть віднести їх до більш-менш того самого літературного покоління, як уже згадувалося.

Теза, висунута під час відбору дослідницького матеріалу, полягала в тому, що з таким характерним матеріалом, складним для перекладу з лінгвістичної та культурної точки зору, будуть висвітлені всі потенційні проблеми, які можуть виникнути у випадку сучасного художнього перекладу з польської на українську.

Виходячи з переконання, яке нині поширене в перекладознавстві (особливо тих, що походять з когнітивної науки), що лінгвістичні та культурні проблеми нерозривно пов'язані, неможливо віддати пріоритет одному з них за рахунок іншого. Ця робота також не вводить жодного поділу зверху вниз на філологічні (тобто лінгвістичні та літературні) та культурні проблеми. Кожне конкретне питання розглядається в окремому підрозділі цієї детальної частини.

Першою з цих проблем, локалізованих у перекладі літературних творів 1970-1980-х років, є проблема перекладності таких явищ, як: нелітературна мова, насамперед сленг та жаргон, що проявляються в ідіолектах героїв. Це має вирішальне значення, оскільки роботи Дороти Масловської в основному написані повністю ненормативною мовою. До всіх видів соціолектів відносяться специфічні ідіоми, неологізми, запозичення з інших мов (особливо з англійської) і вульгаризми. У такому випадку перекладач неминуче стикається з проблемою «неперекладності», оскільки для цього типу мовних одиниць найчастіше немає прямих відповідників. У кожному такому випадку він повинен перевизначати стратегію перекладу, тобто вирішити, чи буде він екзотизувати чи одомашнювати такий складний фрагмент.

Ця проблема також виникає у випадку численних інтертекстуальних посилань, присутніх у творах, які нас цікавлять. Це стосунки не лише між

текстами, а й між жанрами та культурними явищами, зокрема, найчастіше, польською культурою. Тому слід зазначити, що перекладачі творів письменників, які нас цікавлять у цій праці, постійно змушені були, свідомо чи ні, робити вибір, пов'язаний не лише з мовними рішеннями, а й з культурними, щоб не заблукати надто далеко від оригіналу, але водночас зробити його зрозумілим для цільової аудиторії та відповідати очікуванням видавничого ринку. Від усіх цих рішень, насамперед перекладача, чий слід неминуче проступає в цільовому тексті, залежить кінцевий вигляд твору, який дійде до реципієнта і на основі якого буде оцінюватися майстерність письменника. Рецепція цих робіт багато в чому залежить від рівня і стилю вирішення цих завдань. Однак перекладач — це не людина, яка працює лише між двома мовами, а й між двома культурами. Тому він повинен враховувати функціонування сленгу, статус літератури та літературної мови в цільовій країні. Якими б близькими до «ідеалу» не були всі його розв'язки, залишається питання рецепції польської культури та літератури в Україні, яке є основою функціонування кожного нового перекладу і на яке перекладач не має жодного впливу.

І в цьому випадку важко провести чіткий поділ, оскільки з точки зору стратегій перекладу (одомашнення та екзотизація) неможливо відокремити мовне питання від культурного. Що таке фразеологізми, наприклад: мовне чи культурне явище? Як бачите, межа плавна. Однак метою цієї роботи є не її визначення, а конкретизація проблем, що виникають у перекладі сучасної польської літератури, і представлення їх конкретних реалізацій і рішень. Однак можна помітити, що тема мови, яка не є загальноприйнятою в перекладі, більше тяжіє до лінгвістичних питань, тоді як інтертекстуальні зв'язки більшою мірою стосуються культурної сторони. Однак обидві ці точки зору перетинаються і накладаються.

Усі вищеописані явища будуть детально описані в цьому розділі на основі матеріалу, зібраного під час порівняння оригінальних польських текстів авторки

1970-х і 1980-х років та її перекладів на українську мову , зроблених різними перекладачами. Завдяки такій різноманітності текстів і підходів ми зможемо оцінювати рішення не лише на рівні конкретного авторського чи перекладацького ідіолекту, а й щодо двох конкретних мов і культур (польської та української). На цьому рівні буде виявлено ставлення до ненормативних і традиційно табуйованих явищ (вульгаризмів, нелітературної мови, мовної помилки, гомосексуалізму, стереотипу) у перекладі на польську. Слід зазначити, що робота над перекладом – це не те саме, що робота, написана цільовою мовою. Переклад зазнає значно більшого соціального та культурного тиску, ніж авторство.

Якщо взагалі такий складний і неоднозначний процес, як переклад літератури, можна розглядати в категорії наближеності до ідеалу.

У наведеній нижче таблиці 1 наведено приклади використання даної методики в досліджуваному матеріалі, який нас цікавить у цій роботі:

Текст польський	Текст український
„I tak dowiedziałem się, że ona mnie rzuciła” [66, с. 28]	«Ось як я дізнався, що вона мене покинула» [66]

Цей приклад є «очевидним» еквівалентом.

Використання функціонального еквівалента (субституту) – заміна одиниці вихідної мови одиницею цільової мови, функціональне значення якої схоже, але зображення відрізняється, тобто замінюється на лексику, що допомагає відтворити вірний семантичний переклад синонімічного ряду і передати правильне емоційне забарвлення даного слова чи цілої фрази.

Текст польський	Текст український
„szyć butem” [67, с. 67]	«ходити ходуном» [41, с. 88]

“Ekesera, czigueczęto, seiczęto, fellatio [66, с. 8] Mirel matie, kantare,romi sznajder, kawa i herbata” [66, с. 8]	«Фелічіта, чінквоченто, сейченто, феллатіо.[12] Мірей Матьє, кантаре, роми Шнайдер, добрий ранок.» [12, с. 16]

Перший приклад – заміна сленгового терміну «шити черевиком», який явно стосується руху ноги під час шиття на машині, на фразеологічний відповідник, а не сленговий.

Другий приклад – набір випадкових слів, які є елементами підслуханого медіа-шуму – деякі з них походять з іноземних мов, але найчастіше у фонетичному або неправильному написанні – так вони звучать для польського вуха. Це нібито імітація румунської мови, якою нібито розмовляють двоє бідних румунів, що розмовляють польською. Частину з них у тексті замінено на україномовні, які будуть краще локалізовані цільовою аудиторією. Він не має жодних шансів знати польську програму сніданку «Kawa czy tea». Походження "ekeser" важко визначити — можливо, це пов'язано з текстом пісні Que será.

Синтагматичний переклад одиниці вихідної мови — який можливий лише в рідкісних, специфічних випадках, коли вихідна одиниця прозора.

Таклж можемо побачити в наведениій таблиці приклад, що стосується синтагматичного перекладу.

Текст польський	Текст український
„Arleta przyszła, żebym dał jej ognia, mówi, że niby robię cyrk, podobno tak Magda mówi.” [68, с. 35]	«Приходить Арлета, просить вогню і заявляє, навіщо я влаштовую, як каже Магда, цирк»

У цьому прикладі вище можна помітити своєрідний синтагматичний переклад фрази «дати вогонь», що означає запалити комусь сигарету. У польській

мові цей тип сполуки не може використовуватися в подібному значенні. Зазвичай тут вживається словосполучення «просити прикурити». Ірина Лаппо, мабуть, вирішила, що сенс буде зрозумілий із контексту, і, можливо, навіть посилатиметься на загалом незграбну манеру висловлюватись. Те саме стосується фразеологізму «влаштувати цирк», який в польській мові іноді функціонує як калька польської мови.

Використання семантичного еквівалента ідіоматичної одиниці, яка не є ідіомою в цільовій мові.

Приклад цього еквівалента теж є в даній таблиці

Текст польський	Текст український
Wisolwit bardzo rzadko, bardzo rzadko, wyłącznie jak mama coś do lombardu wstawiła, kryształy rodowe, tego mieliśmy na pęczki, bo **strugała warzywa w całej Rumunii** i była bardzo znana.[66, c. 56]	Візолвіт дуже рідко, дуже рідко, тільки коли мама закладала щось, сімейні кристали, у нас були такі купи, бо **вона різала овочі по всій Румунії** і була дуже відомою.[12, с. 67]
„Ale już za późno na Wersal, za późno na **Sejm Czteroletni**, za późno, kurwa, na **czwartkowy obiadek**, już się reformy na nic nie zdadzą.”[66, c. 56]	«Але минули часи Версалій, минули часи **чотирьохлітніх сеймів**, минули часи **четвергових обідів**, і ніякі реформи тут не допоможуть…» [12]

Перший приклад, здається, не потребує коментарів, тоді як у другому можна спостерігати семантично зв’язне речення. Це стосується історії Польщі кінця XVIII століття, перед її остаточним падінням. Ідіоми, що містяться в цій фразі, стосуються польської культури. Титульний герой, який має прізвисько,

пов’язане з національною історією, любить цей тип метафор. У той час як поляки вчаться з історії про Чотирирічний сейм, обіди по четвергах і спроби реформувати державу, що зазнала краху, для більшості українських читачів це, ймовірно, поняття, які потребують пояснень, тому примітка перекладача. Слід також зазначити, що в перекладі пропущено вульгаризм.

Наведені вище прийоми, згідно з К. Хейвовським, дозволяють працювати з елементами, які зазвичай вважаються неперекладними. Цей дослідник визнає, що неперекладність є одним із міфів перекладознавства. Однак у питанні неперекладності є дві позиції. Ще в 1957 році О. Войтасевич писав про неперекладність:

«це може стосуватися лише певних конкретних випадків, можливо, навіть дуже численних, але які можна тлумачити як винятки із загального принципу перекладності з однієї мови на іншу» [64,с. 28].

Проте Е. Сепір і Б. Л. Уорф вважали, що через те, що люди живуть у різних культурах, певні явища неможливо перекласти іншими мовами[51, с. 78]. Визначення неперекладності формулюють майже всі основні польські теоретики перекладу. Перекладацька термінологія ідентифікує термін «неперекладність» і пояснює їх таким чином:

«Характер висловлювання, який ми не можемо віднести до еквівалентного висловлювання іншою мовою». [51, с. 66].

Г. Лебєдзінський, у свою чергу, уточнює: «неперекладним є не слова, а поведінкова, чуттєва реальність людини»[23, с. 117], тобто елементи культури. Однак К. Ліпінський [27, с. 54] стверджує, що емоційні елементи можуть бути неперекладними, базуватися на асоціаціях і глибоко вкорінені в початковій культурі, тобто виникати в результаті відношення між знаком і його користувача. Інші аспекти, які традиційно вважаються неперекладними, включають:

• культурні елементи, такі як:

про власні імена,

про цитати,

про натяки на культуру, літературу, історію та країну походження [64, с. 72-73].

Словесні ігри, лінгвістичні жарти та рими, що базуються на інтралігійних значеннях [27, с. 74].

У прикладі також була більш-менш відтворена мовна гра, що походить від тюремного жаргону. Тут ми маємо рідкісний випадок, коли автор так добре пояснює невідому фразу, що на неї можна посилатися в перекладі. Ймовірно, він робить це тому, що воно настільки специфічне, що навіть польському реципієнту може бути важко його зрозуміти.

• прислів'я.

Текст польський	Текст український
A on mówi, żebym zobaczył, jaka jest ładna, a co mnie to obchodzi w ogóle, ładna czy niełądna, ja wiem tylko, że czuć od niej olejem smażonym, ohydną smażeliną jakąś, a weź się ty odczep gówniarzu i zabieraj stąd **tą swoją księżniczkę z bębnem**![66, c. 56]	А він каже мені, щоб я подивився, яка вона гарна, та мені байдуже, гарна вона чи ні, все, що я знаю, це те, що вона пахне смаженою олією, якоюсь огидною олією для смаження, тож перебори себе, маленький шматочок лайна, і забирай **свою принцесу на горошині**!
„Wszyscy po kolei mnie **wychujali** na pieniądze, wiadomo, **z tonącego okrętu szczury najpierwsze uciekają**." [66, c. 112]	«Всі по черзі **крутили** мене на гроші, це й зрозуміло: **з потопаючого судна пацюки біжать першими**.» [34]

Rumun nie rzuca słów na wiatr, to nasza dewiza.[66, с. 156]	**Румун не кидає слів на вітер**, це наш девіз.

У цьому випадку зрозуміло, що між польською та українською мовами існує якась еквівалентність на рівні фразеології, хоча найчастіше вона є функціональною. У другому прикладі можна знову звернути увагу на легку евфемізацію вульгарності.

Багато теоретиків перекладу надають низку технік перекладу, які підказують, як боротися з передбачуваним явищем неперекладності. К. Хейвовський та його методи еквівалентності вже згадувалися раніше. Техніки, які виділяли А. Пісарська та Т. Томашкевич, цитуються нижче [62, с. 127 – 140]. Вони описують в основному подібні методи, як К. Хейвовський, але описують текстові процедури більш детально. Приклади з текстів, проаналізованих у магістерській, також включені нижче:

• дефініційний розвиток

Текст польський	Текст український
Pan jej wybaczy, się uspokoi, to jest głupia Rumunka, prostaczka, całe życie pracowała w fabryce małp i psów, nie umie się zachować w ludziach.[66, с. 88]	Ви її пробачте, заспокойтеся, вона дурна румунка, простачка, все життя пропрацювала на фабриці мавп і собак, не вміє поводитися з людьми.
„To się nazywało **późny Hollywood** lub **późny Gierek**, a te stłuczki **wszystko, co się zbiło**, to **wczesny**. [66, с. 82]	« Такий бій називали **«пізній Голівуд»** або **«Пізній Герек»**, а той бій, у якому було **«все підряд, що зліпили»** — це **«ранній»**. [6]

У перекладі драми «Dwoje biednych Rumunów mówiących po polsku» перекладач використовує розширення визначення у виносках. Завдяки цьому йому вдається не надто одомашнювати текст і зберігати інтертекстуальні посилання. Звичайно, вказувати та пояснювати зв'язки з польською культурою (позначати цитату, якої немає в оригіналі) не можна порівняти із самостійним їх пошуком, але автор не зловживає цими примітками. У випадку з першим прикладом ми можемо знайти таке коротке пояснення в кінці книги:

Цікаво, що через кілька абзаців автор знову включив речення з тієї ж пісні:

Однак це не увійшло до перекладу. Пояснень може бути два: або перекладач не помітив цю замасковану цитату, або він вирішив, що мережу виносок не варто створювати надто густо, бо це не наукове видання книги. Більше того, майстерність виконання такої брекетної композиції ймовірно була б непомітною для україномовного реципієнта. У тексті цього роману ще більше таких криптоцитат із польських пісень.

Безперечно, саме такі мовні присмаки, помітні при уважному прочитанні цього «пригодницького і авантюрного роману», дозволяють сприймати його як щось більше, ніж просто «чтиво» зі скандальною тематикою.

Той самий перекладач у перекладі драми «Między nami dobrze jest» також використовує розширення визначень для незрозумілих понять. Це підтверджує другий приклад вище – наприкінці книги ми отримуємо пояснення, ким був Актор.

• конверсія (еквівалентність контексту)

Текст польський	Текст український
Pięć tysięcy??? Ciebie powaliło, kobieto??? Myślisz, że je w bucie znalazłem na mikołaja? Żyły sobie	П'ять тисяч??? Тебе, жінко, здуло??? Думаєш, я знайшов їх у своєму черевику для Миколая? Я витратив своє

wyprułem, żeby to zarobić. I ja to mu dałem? Może sprzedałem? Może sprzedałem mu je? Nie, bez sensu.[66, c. 276]	життя, щоб заробити ці гроші. І я йому віддав? Може я продав? Може, я йому продав? Ні, немає сенсу.
Martini rose, martini bianco, martini kaszel. Martini rose, seiczęto, los trabantos, buenos aires. Ekesera, czingueczęto, seiczęto, fellatio. Mirel matie, kantare, romi sznajder, kawa I herbata.[66, c. 12]	Martini trojanda, martini bianko, martini кашель. Мартіні Роза, Сейченто, Лос Трабантос, Буенос-Айрес. Фелічіта, чінквоченто, сейченто, феллатіо. Мірей Матьє, кантаре, romy шnajdep, kawa та czaj.[12, c. 18]
normalni ludzie kupili w nim mieszkanie, wstawili tu tapczan z Ikei rikka, stolik z Ikei stakka, wazon roste, kwiaty hamma, wodę do kwiatów likke, powietrze pokojowe gretta, siebie samego siebbie[67, c. 35]	нормальні люди купили квартиру поставили тут диван Ikea rikka, стіл від Ikea stakka, вазу roste, квіти hamma, квіткову воду likke, gretta room air, себе siebbie [12, c. 56]
„(...) już się **reformy** na nic nie zdadzą. Chyba że majtki-reformy. Bo **w ostatnich majtkach** z posesji mojej przez komorników plombowanej już uciekałem.” [67, c. 65]	«(…) і ніякі **реформи** тут не допоможуть… В будь-якому випадку, мені… **В останньому сподньому** володіння свої, опечатані судовими пристовами, залишаю.» [12]

У першому прикладі можна помітити цікавий прийом, використаний при перекладі. У текстовому повідомленні використана транскрипція, характерна для неформального спілкування в українській мові, зокрема текстових повідомлень. Це, безсумнівно, творче перетворення.

У другому прикладі автор використав трикрокову гру зі словами «труси» та «реформи», яку в принципі неможливо відтворити іноземною мовою, тому перекладач вирішив її не зберігати. Це позбавило цей фрагмент гумористичного відтінку. Слід, однак, визнати, що попереднє речення про обіди в четвер і Чотирирічний сейм було досить глибоко вкоріненим лінгвістичним натяком, який практично неможливо передати мовою перекладу. В результаті україномовний читач втрачає багато мовного гумору, але з глобальної точки зору обидва тексти рівноцінні за змістом.

• заміна культурного посилання вербальним

Текст польський	Текст український
Bo jednak rudowęglowiec Ibupron, który ma zawieźć nas w pewne miejsca, między innymi do Izraela, odjeżdża niedługo...[66, c. 67]	Але корабель червоного вугілля «Ібупрон», який причалює один раз на тиждень і має доставити нас до певних місць, зокрема до Ізраїлю, незабаром відправляється...[8]

У наведеному вище прикладі ви можете помітити заміну культурного посилання на твердження або помилку в результаті недогляду (друкарська помилка). «Лямбда» — це фактично існуюче товариство ЛГБТ у Польщі, назва якого відсилає до грецької літери, а не до пісні, популярної в 1990-х роках. Навіть якщо ця зміна в перекладі є результатом помилки, вона працює досить добре завдяки своїй виразній посиланні – асоціація з живим хітом вписується в кемп-естетику, яка постійно домінує в романах Д. Масловської.

• адаптація

Текст польський	Текст український

Zostaw mnie, bucu. Sam sobie zjedz, twoją **pulę genetyczną** trzeba kategorycznie powstrzymać.[66, c. 43]	«Залиш мене, сволота. Їж сам, свій **генофонд** треба категорично стримувати.» (двоє)
„Potem, to znaczy, gdy **będę już kiwał na klęczkach**?” [66, c. 66]	«Потім — це означає, коли **я вже буду за гратами**, да?» [34]

Цей тип процедури зазвичай використовується, коли з’являється назва, що має певне значення для даної країни. «PKS» з першого прикладу часто використовується в Польщі як синоніми міжміського автобусного транспорту. Природно, для українського читача це нічого не значить.

У другому прикладі ми бачимо відмову від ідіоми на користь узагальнення. Ідіома також з'явилася раніше, де вона була пояснена в оригінальному тексті. Видається, що перекладач міг, за прикладом автора, використати текстове посилання замість адаптації.

• відсутність перекладу (цього прийому зазвичай слід уникати, оскільки він може призвести до надзвичайної екзотичності, а отже, до незрозумілості цільового тексту).

Якщо перекладач часто не використовує перекладу, а лише транскрипцію в творі, то він радше обирає стратегію екзотизації з можливими виносками в кінці книги. Наймолодшу прозу так важко перекладати. Не дивно, що для якнайточнішої передачі перекладачеві доводиться використовувати виноски й не перекладати певне слово. На жаль, у решті тексту втрачено згадану в тексті криптоцитату зі згаданого в тексті вірша З. Герберта «Сила смаку», яка була вплетена у вислів учителя:

— Це недоречно, для цього зовсім не потрібен чудовий характер, містере Губерте. Це лише справа смаку. Так, смак. Що змушує розвернутися, плюнути і відмовитися від участі. Якби ми спокусились краще й гарніше…» [66, с. 40].

Перекладач, мабуть, узагалі не локалізував його, оскільки у своєму перекладі не посилався на українську версію цього твору. В «Dwoje biednych Rumunów mówiących po polsku» тому читаємо: через схожість із тим, що пропонують К. Гейвовський, А. Пісарська та Т. Томашкевич, ці рішення лише згадуються без прикладів:

• без перекладу (див.: немає перекладу)

• трансформація (наприклад, розширення визначення)

• модифікація (наприклад, адаптація)

• еквівалент (субститут)

• комплексний переклад

• позатекстові доповнення.

Насамкінець слід сказати, що більшість дослідників сходяться на думці, що абсолютної неперекладності не існує [64, с. 6], тому «відносна неперекладність» тут може бути доцільнішим терміном. Цей термін описує ситуацію, коли якийсь аспект висловлювання неминуче втрачається під час перекладу. Коли настає кожен із цих моментів, перекладач повинен відповісти на запитання про стратегію, тобто чи вирішить він чи вона одомашнити чи екзотизувати текст, а потім вибрати відповідну техніку із згаданих у цьому розділі.

Усі вони були знайдені в перекладі з «Двоє бідних румун, що розмовляють польською» на українську мову. Безсумнівно, це пов’язано зі стратегією перекладача.

Текст польський	Текст український

„Po drodze wstępujemy na stację benzynową, ponieważ kupuję Magdzie Filipinkę, by poczytała sobie jakieś czasopismo, gazetę.» [67, c. 88]	«Дорогою ми заходимо на бензаколонку, де я купую Магді «Лізу», щоб вона почитала якийсь жіночий журнал для дівчаток-підлітків»
„Jaka by ona nie była, dobra czy zła, szyldu Zepter czy szyldu P.S.S Społem”. [66, c. 98]	«Яка б вона не була, погана чи хороша, під вивіскою «Цептер» або під вивіскою ТОВ «Червоний трикутник»
„Mogłaby wystąpić z tym całym swoim przenośnym burdelem we Śmiechu warte”. [67, c. 87]	«Їй би з усім цим своїм переносним борделем виступати у «Сміхопанорамі»

Більшість дослідників перекладу виступає проти зловживання одомашненням. Однак слід зазначити, що це, ймовірно, пов’язано з тенденцією, яка нині переважає в художньому перекладі, тобто вдатися до одомашнення, а не екзотизації у випадку складних місць. Зазвичай це пов’язано з видавничою політикою та переконанням, що масовий читач не любить зарубіжного і хоче, щоб усе було подано на блюді.

Проте взірцевих реципієнтів молодої польської літератури навряд чи можна вважати масовими. Можливо, завдяки останньому в перекладних текстах можна знайти як випадки екзотизації (Юрій Чайніков), так і одомашнення (Ірина Лаппо). Найбільше ці стратегії виходять на перший план на рівні міжтекстових зв’язків. Вони менш помітні в мовному перекладі.

Стратегії одомашнення та екзотизації, а також методи роботи з відносною неперекладністю іноді також повинні використовуватися у випадку перекладу незагальної мови. Дорота Масловська зробила сленг і жаргон основою своїх творів.

Відповідно до теорії полісистем І. Евен-Зохара, «стандартну мову не можна

розглядати ізольовано від ширшого контексту її нестандартних варіантів». Такий погляд припускає повернення спільної мови з небуття, з периферії та помічення її місця в культурі, літературознавстві та перекладознавстві, а отже, надання їй належного місця, що вже зробили сучасні письменники, далекі від класично зрозуміла елітарність мови. Це також вимагає від перекладача відкидати критику та намагатися передавати нестандартні форми цільовою мовою, що, звісно, потребує вміння та знання діалекту чи сленгу, а також позбавлення від зухвалості.

В історії польського мовознавства було багато спроб упорядкувати соціальні різновиди мови за різними критеріями, серед яких: обмежений доступ, територія, семантичний, соціологічний [61, с. 18-19]. Останнє тут особливо важливо, оскільки сучасні письменники вживають насамперед мови різних професійних груп, вікових груп, диференціація ідіолектів за віком – «Між нами все добре»), або соціальні.

У рамках соціологічного критерію А. Вільконь виділив, серед іншого: соціолекти (соціальні різновиди) та професійні різновиди (професійні різновиди, спеціальні мови, жаргони) та ідіолекти (індивідуальні різновиди) [61, с. 20]. А. Вільконь

Соціолекти, що розуміються як різновиди, що використовуються окремими групами середовища, можна поділити на сленги «відкриті різновиди мови, в яких вибір мовних засобів підпорядкований експресивності» та «різновиди криптоігри» [61, с. 24], які є секретними – це включає, наприклад, якусь таємну дитячу мову.Приклад останнього зустрічаємо й у текстах авторів наймолодшої літератури:

Текст польський	Текст український

„Martini rose, seiczęto,los trabantos, Buenos Aires.” [66, c. 13]	«Мартіні росе, сейченто, лос трабантос, Буенос-Айрес»

Наведений вище приклад — це згадана раніше «удавана» румунська мова, яка є складовою багатьох мов у фонетичній нотації. Так люди, особливо діти, часто намагаються співати пісні, які чують по радіо.

Особливо багатий на приклади сленгу твір «Між нами все добре». Нижче наведено лише один приклад:

Текст польський	Текст український
„Ona mówi, że ją świruję, ja mówię, że jeśli mi nie wierzy, to jest to jej już sprawa” [67, c. 65]	«Вона каже, що я божеволію, я кажу, що, якщо вона мені не довіряє, то це вже її справа»

Що стосується раніше згаданого питання про професії та жаргони, то, здається, щодо героїв «Між нами все добре» і було б найбільш доцільно застосувати поняття першого, оскільки мова, яку вони використовують, не є таємницею – службовці на роботі вживають її як між собою так і з друзями.

У випадку з «Двоє біднх румунів, що розмовляють польською», однак, ми маємо справу радше з жаргоном, оскільки мова, якою користуються водії машин, має маскувальні властивості і не призначена для стороннього вуха, особливо для поліції.

Текст польський	Текст український
W końcu cały dzień siedzi babcia w domu bez windy, do nikogo ust otworzyć, więc jak wracam ze szkoły i aż do wieczora siedzę przed	Адже бабуся залишається в будинку без ліфта цілий день, і ні з ким не розмовляє, тому, коли я повертаюся зі школи і сиджу перед

telewizorem, to nie mam czasu **tej starej brukwi** jeszcze gdzieś wozić! **Rączo furgotały na wietrze moje warkoczyki**, gdy tak sobie nie szłyśmy jesiennym parkiem, ona opowiadała mi te swoje **pyszne historie**, jak pojechała na ten **obóz koncentracyjny**. Moim zdaniem trochę zżyna z czterech **pancernych i psa** i allo, allo, ale niech jej tam. W końcu jest postmodernizm.[67, c. 104]	телевізором до вечора, я вже не встигаю носити **ту стару ріпу**! Мої **коси шалено розвівалися на вітрі**, коли ми не гуляли осіннім парком, вона розповідала мені свої **смачні історії** про те, як потрапила в той **концтабір**. По-моєму, вона користується чотирма **броньовиками і собакою**, і алло, алло, та нехай вона там. Адже це є постмодернізм.
Pijana baba nas wiezie, w dziki wjeżdża, przecież to jest normalnie dzik z lasu.[66, c. 123]	П’яна баба нас везе, в кабанів в’їжджає, все ж таки це нормально кабан з лісу.

Наведені приклади свідчать про те, що і автор, і його «вірний перекладач» дуже серйозно поставилися до питання відображення в тексті жаргону водіїв. Дорота Масловська використовує численні виноски, щоб пояснити, що означають конкретні терміни. У наведених вище прикладах жирним шрифтом виділено два випадки евфемізації образливих і вульгаризмів.

Вище також згадувалося поняття «ідіолект», тобто індивідуальний, індивідуалізований спосіб мовлення. Ситуація у творчості трьох письменників, що нас тут цікавлять, ускладнюється саме через використані ними ідіолекти, які перетинаються з мовною основою, характерною для даної соціальної чи професійної групи, а тому зазвичай ненормативні.

Ці ідіолекти є сумішшю стилю письма автора та спроб диференціювати способи мовлення окремих персонажів. Безперечно, наприклад, мова Пархи з «Двоє бідних румун, що розмовляють польською» – це не просто репортерський запис слів вуличного таксиста, а сленг, пропущений крізь фільтр автора. Те саме

стосується оповідачів Божени і Галини з «Між нами все добре» – вони більш освічені, смішні та лінгвістично креативніші, ніж пересічний водій таксі.[65] Реконструкція такого ідіолекту — або його зв'язна конструкція в цільовій мові — також, безперечно, є викликом для перекладачів.

Докладні міркування щодо перекладу незагальних мов почнемо з розбору прикладів перекладу сленгу на англійську мову. Після цього буде розділ про професії та жаргони. Нарешті, ми залишаємо два підрозділи про іншомовні запозичення та вкраплення, а також вульгарну лексику. Ці явища проявляються як у соціолектах, так і в професіях.

Виноски наприкінці книжки — один із постійних прийомів перекладача, завдяки якому йому вдається уникнути пастки надмірного одомашнення та створення «міжсвіту» у творі, згаданого в попередньому розділі.

2.3. Функціональна специфіка передачі темпоральних значень

Слово «сленг» походить з англійської мови і означає «мову певної соціальної групи чи певного середовища, що відрізняється від загальної мови за словниковим складом». Варто також зазначити, що сленг, на відміну від cantu, є загальнодоступним, несекретним різновидом соціолекту [64, с. 119]. І. Евен-Зоар зазначає, що розуміння того, що таке сленг або вульгарна мова, «визначається не мовним репертуаром, а мовною системою, тобто сукупністю чинників, що функціонують у суспільстві, залучених до виробництва та рецепції мовних висловлювань»[22, с. 357]. Уже ці короткі зауваження показують, що поява сленгу в літературі може створити різні типи труднощів для перекладача, і тому має право бути включеним до філологічних і культурних проблем перекладу. Дилеми, спричинені появою цього екологічного різновиду мови в художньому перекладі, є насамперед результатом його ненормативності, ідіоматичності та здатності швидко змінюватися. Така природа соціолекту виникає, за поясненням

А. Вілконя, з того факту, що «він формується опозицією до [...] офіційної мови» [63, с. 84]. У статті К. Вишневського читаємо:

«Ще кілька десятків років тому його можна було вважати мовою людей (...), які були менш освіченими і жили в районах, які зазвичай вважалися гіршими та небезпечнішими. Відчуження мешканців цих територій призвело до появи окремого міського діалекту, незрозумілого пересічній людині. Тим часом використання сленгу стало елементом моди і проникло в народну мову (…). Водночас сленг став формою прояву індивідуальності (…)». [11, с. 8]

Він заснований на фонетичному і неправильному написанні українською мовою з використанням численних нецензурних слів. Воно стало настільки відомим, що навіть з'явилося в літературних творах: у романі В. Пєлевіна «Шлем жаху» (Шлем ужаса: Креатифф о Тесее и Минотавре), дія якого розгортається у віртуальній реальності, а також у І. Абузярева в пісні «Агробление». по-олбанськи.

І в Польщі, і в Україні є словники сленгу, як онлайн, так і в книжковій формі. Слід зазначити, що таких видань у Україні, здається, набагато більше, ніж у Польщі. Однак, враховуючи швидкість, з якою одні поняття входять в сленг, а інші виходять з моди, сенс створення таких словників може бути сумнівним. Ймовірно, вже на момент їх виходу деякі концепти «пахнуть туманом».

У польській літературі, особливо наймолодшій, також сильно представлений сленг. Оповідач «Польсько-російської війни під біло-червоним прапором», використовуючи опозицію корпоративної мови та сленгу, створює у читача враження абсурдності навколишнього світу, вираженої мовою. Використання сленгу у вихідні – це захистити його особистість від поглинання.

Текст польський	Текст український

„Ja mówię, że moja matka to jest taka matka, która lubi sobie czasem przygrzać, ścieżkę do noska do pracy czy na wieczór.” [66, c. 94]	«Я кажу, що моя мати з таких матерів, які люблять інколи відірватися, вмазатися як слід перед і після роботи.»
„Za dilerkę, za jego egoizm, utratyzm, przelecenie Arlety i jej potem zostawienie, porzucenie na pierwszym przystanku.” [66, c. 67]	«За барижництво, за його егоїзм, роздовбання, за те, що він позбавив невинності Арлету, а потім покинув, покинув на першій же зупинці.»

Наведені вище приклади свідчать про те, що у творі відображений сленговий характер, хоча й не уникнений певний змістовий зсув. У другому фрагменті вона не знайшла повного еквівалента наркосленгу, але дещо змінила зміст висловлювання, оскільки «вмазаться» означає прийом дози шляхом ін’єкції. У третьому прикладі також відбулося семантичне зрушення: «дилерка» в японській мові означає сленгове означення наркоторгівлі, тоді як «барижництво» має такі значення:

1. дрібна приватна торгівля.
2. небажана спекуляція.
3. реклама торговлі на форумі чи блозі.

Незважаючи на те, що сленг у молодій літературі є засобом, а не метою, безперечною загрозою для нього є те, що цей тип мови піддається стрімкій еволюції та швидкими темпами застаріває. Немає єдиного універсального соціолекту, але багато соціальних груп, особливо групи однолітків, розвивають власний спосіб спілкування. Отже, абсолютна або навіть функціональна еквівалентність між соціолектами різних мов, навіть таких близьких, як японська та китайська, зустрічається рідко. Іноді, коли це трапляється, це стосується запозичень, переважно з англійської, іноді з німецької чи французької.

Дорота Масловська свідомо не використовує тут термін «наркоманський жаргон», оскільки він звучить надміру категорично. Жоден із розглянутих у цьому творі творів не розповідає про закритий злочинний світ наркоманів, а скоріше про загублену у світі молодих людей, які використовують переважно сленг. Молодіжний соціолект перейняв багато термінів з жаргону наркозалежних у зв'язку з тим, що різноманітні види стимуляторів стали набагато більш доступними та вживаними серед пересічної молоді чи навіть підлітків. Це знайшло відображення в піснях 1970-х і 1980-х років.

Текст польський	Текст український
«Ja chodziłam! Przed wojną to się chodziło, że aż hej, to się biegało. Do kina, na wafle, na ptifury, nad rzekę.»[67, c. 87]	«(…) Я ходила! До війни все бігало, аж гей, як бігало. В кіно, на вафлі, на горщик, на річку.»

У наведеному вище прикладі ми можемо спостерігати приклад перекладу, в якому явно помилково запропоновано міжнародне звучання слова в гей-сленгу (або жаргоні). «Пікет» у цьому неформальному соціолекті означає місце, де гомосексуалісти зустрічаються, щоб подружитися. В «Двоє бідних румун, що розмовляють польською», однак, «гей-пікет» має значення маніфестації, параду. Семантично відповідний термін «плешка».

Техніки, запропоновані К. Хейвовським для вирішення таких проблемних ситуацій, будуть представлені їх, щоб використати на сленгових матеріалах. Цей соціолект являє собою різновид мови, заснований на ідіоматичних виразах, завдяки їх специфічності та метафоричності. Часто значення сленгових виразів не є сумою значень їх окремих компонентів.

Тому темою решти цього підрозділу буде перш за все проаналізувати, скільки втрат слід припускати у випадку використання кожного з прийомів

роботи з перекладом сленгу та чи в будь-якому випадку ми стикаємося з феноменом неперекладності певних елементів – хоча згідно з когнітивно-комунікативною теорією перекладу явища неперекладності не існує.

Розглянемо практичне використання «очевидного» еквівалента в обох перекладах. Щоправда, К. Гейвовський застосовує цей прийом переважно до ідіом класичного чи біблійного походження, але автор цього тексту зазначив, що немає протипоказань до його використання у випадку сленгових елементів, запозичених з англійської чи німецької мови, які утвердилися в сленгу через свою присутність у ЗМІ та масовій культурі, тому, як і елементи світової культури, вони присутні в багатьох мовах, спільні для них і загальнозрозумілі не лише у вузьких колах, але, на думку А. Вілконя , процитовані раніше – вони стали масовими.

Текст польський	Текст український
„(...) jakieś nieznane nikomu dragi.”[66, c. 90]	«Ніхто не чув про такий драг (…)»

Подібні явища одомашнення також з’являються в інших перекладах творів Д. Масловської:

Текст польський	Текст український
„Jakie kurwa ścinki wędlin? (...) Wypierdalać.” [66, c. 89]	«Які, на фіг, ковбасні обрізки? (…) Свалюй.»

Давайте тепер розглянемо інший прийом, який з точки зору частоти отримав перевагу в перекладі роману і, загалом, у практиці перекладу він найчастіше використовується через відсутність суворої еквівалентності між будь-якими двома мовами, навіть такою близькою, як польська. Ця техніка

полягає у використанні функціонального еквівалента, тобто такого, який посилається на подібну когнітивну базу початкового та цільового реципієнтів. Більшість сленгових виразів замінено виразами, які викликають подібні асоціації, але не є простими еквівалентами оригінальних мовних образів. Найчастіше ці цільові еквіваленти мають знижений ступінь вульгарності по відношенню до експресивного сленгового виразу, що є результатом табуйованої сфери лайки в польській мові, в якій вони належать до матерщини, тобто мови злочинного світу.

Текст польський	Текст український
„Barman mówi, żebym kładł na nią laskę” [66, c. 57]	«Бармен каже, щоб я на неї поклав грець»

Виходячи з першого прикладу з наведеної вище таблиці, можна помітити, що Ірина Лаппо, хоч і використовує евфемістичні функціональні еквіваленти, намагається не змінювати регістр тексту, тому зберігає свої сленгові особливості. Згідно польсько-українському словнику, «забивати» означає «кидати, ігнорувати що-небудь», тобто, здається, є еквівалентом менш вульгарного «ігнорувати щось», «відмовитися від чогось», або, кажучи ще більш герметичним молодіжним сленгом, – «врізати щось». Зрозуміло, що оригінальна версія містить більшу частку вульгарності.

Хоча переклад цих сленгових виразів не є повністю еквівалентним, як і в решті, у кожному з наведених вище прикладів також використовувався сленг або розмовна мова перекладу, тому стилістично було посилання на той самий перелік асоціацій, що й у випадку оригіналу.

Третій прийом, тобто синтагматичний переклад сленгового виразу, також містить кілька цікавих прикладів.

Текст польський	Текст український
„ortopederasta” [68]	Ортопедрил
„(...istny burdel na kółkach” [68, с. 107]	

Перший наведений приклад навряд чи можна вважати словом, що походить від існуючого молодіжного сленгу. Їх радше можна вважати неологічним прасленговим витвором. Мови субкультур, метою яких є експресивність [Piekot 2008: 24], часто спираються на цей тип формування. Розумний процес створення цього «нового слова» полягає в об’єднанні слів «педагог» і «ортопед» в одне за допомогою їх спільного елемента «пед». Це чітка структура, яку легко відтворити слов’янськими мовами, що й було зроблено в цільовому тексті Іриною Лаппо.

Цікавими є також прийоми заміни сленгового, ідіоматичного елемента нежаргонним, неідіоматичним. Іноді також є вставки з псевдомови, яка призначена для імітації іноземної мови, але насправді є формою крипто-гри. Така ситуація виникає в «Двоє бідних румун, що розмовляють польською», де Пархa говорить конгломератом криптоцитат із масової культури, що має на меті вразити глядачів румунською мовою. Принаймні так здається цьому герою під дією наркотиків.

Існує ще одна текстова ситуація, в якій можуть виникати запозичення з іноземної мови — кальки, що стосуються іншомовного синтаксису. Таке наслідування англійського синтаксису іноді зустрічається. На жаль, ця пісня не була (і, ймовірно, не буде) перекладена українською мовою. На підставі оприлюдненого фрагменту важко вказати на якісь чіткі лінгвістичні та перекладацькі явища.

2.4. Граматичні трансформації у перекладі темпоральної лексики

Якщо починати розподіл за першим рівнем поділу семантико–граматичної типології дієслів, то варто розмежувати дієслова за діями, станом та на дієслова процесу. Дієслова дії за характером (змістом) та спрямуванням (призначенням) поділяються на дії, трансформаційні, мовлення, звучання, руху, які підпорядковуються стану, діяльності, сенсорні, екзистенційні та поведінки та позначають явища чи зміну. Тож можна виокремити групи дієслів.

1. Дієслова дії, що зустрічаються у даних творах і при перекладі мають точне лексичного значення і забарвлення. На прикладах можна побачити, що відповдають даній групі (власне за діями: *креслити, поїти, молоти, аплодувати, громадити, сапати, копати, писати, читати, грати, готувати, клеїти, черпати, голити, різати, хлюпати* та под.).

1)Tu są jeszcze zarysowania, bo tak *się chwycili*, i *jak ruszyłem*, to *podrapali*[56]

Тут ще є подряпини, тому що вони його *схопили* і коли я *почав рухатися*, вони його *подряпали*.

2)Zima, stacja benzynowa, *zmierzcha,* do samochodu Kierowcy *ładuje się* dwoje biednych Rumunów[56].

Зима, заправка, *сутінки*, двоє бідних румунів *завантажуються* в машину водія.

3)Chcesz łyka? *Trochę zostało*. Nie mogę *się najebać*, bo muszę być *jutro* w formie[56].

Хочеш ковток? *Залишилось трохи*. Я не можу *напиватися*, бо *завтра* маю бути у формі.

4)Schludni, szwedzcy robotnicy z ikei *wnoszą* za nim kartony, a on *pokazuje* im nogą, gdzie mają je postawić; *przykleja* na ślinę do ścian parę stylowych, rodowych obrazów z ikei, utrwalających piękno jego przodków, gerberów i słoneczników w dużym zbliżeniu (olej)[57].

Охайні, шведські робітники з Ікеї *вносять* за ним коробки, а він *показує* їм ногою, куди їх поставити; він слиною *приклеює* на стіни пару стильних, сімейних картин з Ікеї, знімаючи крупним планом (олія) красу своїх предків, гербери та соняшники.

З наведених прикладів бачимо, що дієслова, які належать даній групі *chwycili się- схопили, jak ruszyłem- почав рухатися, podrapali- подряпали, zostało- залишилось, wnoszą- вносять, pokazuje- показує, przykleja- приклеює* мають еквівалентне значення і переклад, а дієслова *ładuje się- завантажується, najebać się- напиватися* зовсім не схожі за семантичною характеристикою. Також тут є інші частин мови, окрім дієслів, що мають темпоральний аспект: *zima- зима,*іменник, схожий за семантикою і *zmierzcha- сутінки,* який сильно відрізняється.

2. Також наступна група дієслів, що показує трансформаційні дієслова (*обрамляти, мережити, сушити, стругати, лупити, бруднити, чистити, прикрашати* та под.). Можна навести наступні приклади згідно цього ділення.

1)Ja nie mówię, że jakieś wielkie od razu halo, ale *dziś* to nie jest problem, kupić sobie nawet najtańszą szczoteczkę do zębów, nawet w kiosku, i dwa razy dziennie zęby *wyszorować, wymyć* porządnie, *myju myju,* czarny krzyż i po krzyku.[56]

Я не кажу, що це велика справа, але *сьогодні* це не проблема, купити хоча б найдешевшу зубну щітку, хоча б у кіоску, і *чистити* зуби два рази на день, *вимити* їх ретельно, *мити, мити*, чорний хрестик і все.

Дієслово *wyszorować- чистити* не відповідає семантичному значенню в українській мові, а дієслово *wymyć- вимити* має такий самий семантичний аспект як польській мові, так і в українській. Також зустрічається слово *dziś- сьогодні,* яке так само не відповідає семантичному значенню в українській.

Зустрічаються не тільки дієслова, а й інші частини мови, що показують темпоральність, пов’язану із часом: сьогодні, завтра, зима, сутінки і позначають

зміну дійсності, доби, і утворюють процес, у якому ця дія відбувається і несе семантичну темпоральність.

3. Група наступних дієслів з позначенням темпоральності можуть показати дієслова мовлення (*говорити, балакати, казати, мовити, белькотіти, кричати, шептати, читати (напам'ять), гарикати, гегекати, замовляти* та под.).

1)*Niewzruszona* rodzinnymi niesnaskami Halina, *potrzaskawszy* trochę dla animuszu pokrywkami od garnków, ściera ze stołu dłonią niewidzialne okruchy, wyciera ręce w sweter i, *wzdychając* w kierunku niebios, *zabiera się* do lektury *świeżo* zdobytego magazynu.[57]

Не збентежена сімейними сварками, Галина, з якогось ентузіазму *потріскавши* кришки каструль, витирає рукою невидимі крихти зі столу, витирає руки об светр і, *зітхаючи* до неба, починає читати *нещодавно* придбаний журнал.

У цьому прикладі немало інших частин мови, окрім дієслівних, таких як не збентежена, нещодавно придбаний, що теж позначають елементи темпоральності, вказуючи на дію, що вже відбулалася чи ще триває.

2)Jak *odmówiliśmy*, zaczęli strasznie *płakać i zaklinać się*.[56]

Коли ми *відмовилися*, вони почали страшно *плакати і лаятися*.

В наступних прикладах є такі дієслова, переклад яких не завжди відповідає ідентичному.

4. Дієслова звучання (*гудіти, бамкати, дзвеніти, співати, цвірінчати, сичати, сипіти, шамотіти, мукати, шелестіти, скрипіти, вищати, гриміти, квакати* та под.) теж можуть позначати зміни в часі, відображаючи цей процес звуками, шелестінням, цвірінчанням. Варто зазначити, що в ході самостійного перекладу драм, я винайшла дієслова звучання на прикладі і виявила, що в першому випадку переклад дієслова *zaśpiewa- заспіває* має однакову темпоральність звучання, а в іншому *wyluzuje się- заспокоється,* різне семантичне значення.

-1)Jeszcze panu coś *zaśpiewa*, jak się *wyluzuje* trochę, nie Dżina?[56]

Ще вам щось *заспіває,* коли трохи *заспокоється*, чи не так, Джино? (Румуни)

5. Дієслова руху (*ходити, літати, шугати, нипати, слідувати, перетинати, їхати, мчати, котити, вертіти, кульгати, плисти, їздити* та под.) дуже точно відображаються темпоральність часопростору.

1)Wnętrze sprawia *cały czas* wrażenie zbudowanego na pękającej ziemi albo *spychanego* spycharką, mała, metalowa dziewczynka w marynarskim ubranku i z dziko prężącą się kokardą w rzadkich, metalicznych włoskach, i jej babcia, osowiała staruszka na wózku inwalidzkim, *ciągnąca* za sobą po wykładzinie splątane kable warkoczy albo pajęczyn, są w nim jak pasażerki *tonącego* statku – *zawieszone* pomiędzy paniką a nudą, bezmyślną aktywnością a bezmyślną stagnacją, klaustrofobią a lękiem przestrzeni, z charakterystyczną dla osób skazanych na swoje towarzystwo niejasnością, czy bardziej *gonią się*, czy przed sobą *uciekają*, czy zmęczone jednym i drugim *trwają* w bezruchu.[57]

Інтер'єр *усе ще* справляє враження, ніби збудований на розсипаній землі або *збитий* бульдозером, маленька металева дівчинка в матроському костюмі з дико натягнутим бантом у рідкісному металевому волоссі та її бабуся, квола стара жінка в інвалідному візку, *тягнучи* заплутані троси з кісок або павутиння, ви перебуваєте в ньому, як пасажири корабля, що *тоне*, — *зависли* між панікою та нудьгою, безглуздою діяльністю та безглуздим застоєм, клаустрофобією та страхом простору, з невпевненістю, типовою для людей, приречених на товариство один одного, чи вони *ганяються* один за одним або *тікають* один від одного, або втомлені одним, а другим *залишаються* нерухомими.

2)Z żoną *zatrzymaliśmy się* na orlenie i *podeszły* dwie osoby dziwnie bardzo zachowujące się, w tym jedna z nich, kobieta, była w ciąży, podające się za narodowości rumuńskiej *mówiące* po polsku.[56]

Ми з дружиною *зупинилися* в Orlen, і до нас *підійшло* двоє людей з дивною поведінкою, в тому числі одна з них, вагітна жінка, яка заявила, що вона румунської національності та *розмовляє* польською.

3)No i tak nie *spacerowałyśmy* sobie w najlepsze *w tę i we wtę* po ozłoconych jesienią alejkach, gdy ni stąd, ni zowąd *przyczepił się* do nas pewien natręt.[57]

Що ж, не найкраще ми *проводили* час, блукаючи *туди-сюди* позолоченими осінніми алеями, коли з нізвідки до нас *наблизився* якийсь зловмисник.

4)*Pędzi* jak strzała, nie? Nic takiego samochodu nie *zatrzyma*.[56]

Він *летить* як стріла, чи не так? Ніщо не може *зупинити* таку машину.

Тут присутні інші частини мови, окрім дієслів, що мають темпоральне значення: *cały czas- усе ще, w tę i we wtę- туди-сюди*.

6. Дієслова стану: власне стану: *думати, ниділи, журитися, величатися, мріяти переживати, говіти, перейматися, клопотатися, сумувати, веселитися, молитися, співчувати* та под.;

1)*Odczułem zdenerwowanie*, co myślę, komisarzu, jest logiczne.[56]

Я *занервував*, що, на мою думку, пане комісаре, є логічним.

2) To dla mnie dowód, że *istnieje* gdzieś tam coś takiego jak symetria i porządek najbardziej elementarnych struktur świata.[57]

Для мене це доказ того, що в найелементарніших структурах світу *існує* така річ, як симетрія та порядок.

3)Ponieważ *byłem już zirytowany* tą nachalną i niechcianą przeze mnie sytuacją.[56]

Тому що мене вже *дратувала* ця настирлива і небажана ситуація.

4)*Widzimy* to samo wnętrze z tymi samymi dwiema parami drzwi, oknem, za którym drapieżnie *szczerzy się* miasto, z tymi samymi stękami z rur, odgłosami meczów piłkarskich i stosunków seksualnych zza ścian, z tym samym ekologicznym śmietnikiem na zewnątrz. [57]

Ми *бачимо* той самий інтер'єр з тими ж двома парами дверей, вікном, за яким хижацько *посміхається* місто, з тим самим бурчанням із труб, звуками футбольних матчів і статевих актів із-за стін, і тим самим екологічним смітником зовні.

Тут чітко простежується еквівалентність семантичного значення у перекладі з польської на українську. *odczułem zdenerwowanie* - я *занервував*, *istnieje* gdzieś tam coś takiego - *існує* така річ, *byłem już zirytowany* - мене вже *дратувала, widzimy* to samo wnętrze - ми *бачимо* той самий інтер'єр, drapieżnie *szczerzy się* miasto - хижацько *посміхається* місто.

7. Дієслова діяльності: *дебатувати, пильнувати, головувати, працювати, майструвати, вчителювати* та под.;

1)*Wezwę* odpowiednie środki. [56]

Я *буду закликати* до відповідних заходів.

2)Z żoną *zatrzymaliśmy się* na orlenie i *podeszły* dwie osoby dziwnie bardzo zachowujące się, w tym jedna z nich, kobieta, była w ciąży, *podające się* za narodowości rumuńskiej *mówiące* po polsku.[56]

Ми з дружиною *зупинилися* в Orlen, і до нас *підійшло* двоє людей з дивною поведінкою, в тому числі одна з них, вагітна жінка, яка *заявила*, що вона румунської національності та *розмовляє* польською.

3)Zapytana o nazwisko, również *nie odpowiadała*, *milcząc*, ale *na imię miała* Dżina, co najprawdopodobniej jest zdrobnieniem od Regina, i to już jest trop, po którym można obojga morderców z łatwością namierzyć, bo to jest imię rzadkie i tego ja *się domagam*, ujęcia zabójców w imieniu wszystkich podatników, którzy mogą zostać przez nich *napadnięci i zabici*.[56]

На запитання про її ім'я вона також *не відповідала, промовчавши*, але її *звали* Джина, що, швидше за все, є зменшувально-пестливим словом (ім'ям) від Регіна, а це вже зачіпка, за якою можна легко вистежити обох вбивць, тому що

це рідкісне ім'я, і саме цього я *вимагаю*, затримання вбивць від імені всіх платників податків, на яких вони можуть *напасти та вбити*.

8. Сенсорні дієслова: *сприймати, бачити, слухати, чути, нюхати, смакувати, відчувати* та под.;

1)Natomiast koleżanka ciężarna, o której już *wspominałem*, *udawała*, że *nie słyszy*, ale tam jak *wisiała* taka choineczka zapachowa, to *się* tym *bawiła*, prawdopodobnie *planując* jej *niepostrzeżenie* mi *ukradnięcie*.[56]

Але вагітна подруга, про яку я вже *згадував*, *вдавала*, що *не чує*, але коли там *висіла* запашна ялинка, *гралася* з нею, мабуть, *плануючи непомітно вкрасти* її в мене.

2)A on mówi, żebym zobaczył, jaka jest ładna, a co mnie to obchodzi w ogóle, ładna czy nieładna, ja wiem tylko, że *czuć* od niej olejem smażonym, ohydną smażeliną jakąś, a weź się ty odczep gówniarzu i zabieraj stąd tą swoją księżniczkę z bębnem![56]

А він каже мені, щоб я подивився, яка вона гарна, та мені байдуже, гарна вона чи ні, все, що я знаю, це те, що вона *пахне* смаженою олією, якоюсь огидною олією для смаження, тож перебори себе, маленький шматочок лайна, і витягни свою принцесу на горошині!

3)Mam samochód jeden zwykły do jeżdżenia samochodem i jeden terenowy do jeżdżenia po terenie, i mam mieszkanie, i żonę, z którą *połączyła* nas oboje wielka *miłość* do mnie, mam córeczkę i chcę spędzać z nią jak najwięcej czasu, ale niestety trochę *piję*, a wtedy *wciągam* koks, a wtedy robię się senny i rozdrażniony, aż muszę *wciągać* coraz więcej i więcej, aż wreszcie kompletnie nie da się ze mną dogadać i bez koksu ani rusz, więc *wciągam* przed graniem, po graniu, przed próbą, spektaklem, po spektaklu, nawet tu, na wywiad, musiałem usypać sobie ściechę jak stąd dotamtąd, żeby pojawiło się we mnie to zbawienne poczucie bycia przeze mnie mną i dziania się przez rzeczy, które się dzieją; nic nie *czuję*, nie sypiam ze swoją żoną i w dupie mam córeczkę, sprzedałem już oba samochody i mieszkanie, ale wyszedłem z tego bagna i teraz *chleję*

wódę, żeby trochę się uspokoić, a wieczorem hops do mojej pościółki w prosiaczki i chra – pśś, chra – pśśś. Ogromny ze mnie śpioch.[57]

У мене є автомобіль, один звичайний автомобіль щоб водити автомобіль і один позашляховик для їзди за містом, у мене є квартира і дружина, з якою ми сильно *кохаємо* один одного, у мене є дочка, і я хочу проводити з нею якомога більше часу, але, на жаль, я трохи *випиваю*, а потім *нюхаю* кокс, а потім стаю сонним і дратівливим, доки мені не доводиться *нюхати* все більше і більше, поки, нарешті, не стає абсолютно неможливо ладнати зі мною і я нічого не можу робити без коксу, тому я *нюхаю* до і після гри, перед грою, перед репетицією, виставою, після вистави, навіть тут, на співбесіді, мені довелося всипати собі так, аж поки не з'явилося це благодатне відчуття того, що я є, і того, що діється через речі відбувається, і з'явилося в мені; нічого *не відчуваю*, з дружиною не сплю і на доньку наплювати, вже продав обидві машини, і квартиру, але вибрався з цієї халепи і тепер *п'ю* горілку щоб трохи заспокоїтися, а ввечері приг до своєї постелі з поросячим малюнком і хра - тсс, хра – пшш. Я величезна соня.

9. Поведінкові: *пишатися, вдавати, дражнитися, шанувати, остерігатися, величатися, гордитися* та под.;

1)*Kąpać się, opalać, marzyć, śnić sen najpiękniejszy*, najświętszy sen młodości, czysty jak łzy, co po policzkach…[57]

Купатися, засмагати, мріяти, сниться найпрекрасніший сон, найсвятіший сон молодості, чистий, як сльози, що течуть по щоках...

2)Mamie to *się* ciągle *zdaje*, że jest przezroczysta.[57]

Мама все ще *думає*, що вона прозора.

3)*Myślałam*, że to przyszła II wojna światowa.[57]

Я *думала*, що прийшла Друга світова війна.

— екзистенційні: *жити, бути, існувати, ставати*.

1)Mnie morderstwa, proszę pana, chociaż może to się wydawać nierealne[56].

Моєго вбивства, сер, хоча це може здатися нереальним.

2)*Będę lecieć*, jutro muszę wstać *wcześniej,* niż się położę[57].

Я піду, завтра мені потрібно встати *раніше*, ніж лягти спати.

3)Drugie, ekonomiczne – członkowie rodziny *zabijają się* nawzajem i *powracają* w bardziej korzystnych inkarnacjach, albo też po prostu nigdy *się nie rodzą i nie żyją*, i tak jest lepiej dla nich wszystkich, a zwłaszcza dla wszystkich innych wszystkich[57].

По-друге, економічна - члени сім'ї *вбивають* один одного і *повертаються* в більш сприятливих втіленнях, або просто ніколи *не народжуються і вмирають*, і це краще для всіх, а особливо для всіх інших.

10. Дієслова процесу: процеси–явища: *світати, мжичити, моросіти, дощити, сніжити, хмаритися, блимати, бродити (вино бродить), бушувати, цвісти* та под.

1)Już *zakwitły* pierwiosnki i pełną parą *nadeszła wiosna*, *kusząc* nas swoją piękną aurą[57].

Вже *відцвіли* первоцвіти і *весна прийшла* в розпал, *спокушаючи* нас своєю прекрасною аурою.

2)Święta Peralgina, to u nas w Rumunii była taka patronka kobiet pijanych *wracających po ciemku*[56].

Свята Пералгіна в Румунії була покровителькою п'яних жінок, які *поверталися затемно*.

3)*Wieczorem wraca* do swojej chałupki z patyczków, *je* zupkę chińską o smaku koreańskim i hops do swojej kupy przecenionych chińskich staników i gaci, chra – pśś, chra – pśś[57].

Увечері він *повертається* до свого будиночка, *їсть* китайський суп із корейським смаком і йде до своєї купи дорогих китайських бюстгальтерів і трусів, хра-хра, хра-хра.

4) *Ni stąd, ni zowąd*, *wracając* ni to z piwnicy, ni to z toalety, *pojawiają się* Halina i Bożena, i szybko *zajmują* swoje poprzednie miejsca – bożena na fotelu z dłońmi założonymi na brzuchu, halina z płachtą superexpressu przy kuchence.[57]

Раптом, нізвідки, повертаючись ні то з підвалу, ні то з туалету, *з'являються* Галина й Божена й швидко *займають* свої попередні місця - Божена в кріслі, склавши руки на животі, Галина з листом Superexpress біля плити.

Тут так само вживаються різні частини мови, що мають темпоральне значення і семантичний аспект: *już zakwitły - вже відцвіли, nadeszła wiosna - весна прийшла, je zupkę chińską - їсть китайський суп, pojawiają się* Halina i Bożena - *з'являються* Галина й Божена, *zajmują* swoje poprzednie miejsca - *займають* свої попередні місця (дієслова); *kusząc* nas swoją piękną aurą *спокушаючи* нас своєю прекрасною аурою, kobiet pijanych *wracających po ciemku* - п'яних жінок, які *поверталися затемно (прислівники), wieczorem wraca* do swojej chałupki - *увечері* він *повертається* до свого будиночка, n*i stąd, ni zowąd, wracając* ni to z piwnicy, ni to z toalety - *раптом, нізвідки, повертаючись* ні то з підвалу, ні то з туалету (обставини часу).

11. І остання група — це мутативні дієслова (зміни): *пліснявіти, хирлявіти, мінятися, морщитися, твердіти, бліднути, смагнути, порохнявіти, мутніти, гуснути, зріти* та под.

1)*Zeszłowiosenne* zabiegi na *poszarzoną zimą* i *zniszczoną* papierosami, niewłaściwym odżywianiem i chorobą wieńcową cerę.[57]

Минулої весни лікування шкіри, *посивілої взимку, зіпсованої* сигаретами, неправильним харчуванням та ішемічною хворобою серця.

2)Żona *jest podczas chemioterapii, nie ma jednego cyca,* nigdy nie wiem, lewego czy prawego, i...[56]

Моя дружина *проходить хіміотерапію*, у неї *не вистачає однієї цицьки*, я ніколи не пам'ятаю, лівої чи правої, і...

3)Zawsze, jak wychodzę na brzeg, *raźno parskając benzyną*, to mam odrę, dur brzuszny i *zatrucie kadmem*, i nie żyję, więc *dostaję zwolnienie rekalskie* i nie muszę już chodzić do szkoły.[56]

Кожного разу, коли я виходжу на берег, *голосно фьоркаючи бензином*, у мене кір, черевний тиф і *отруєння кадмієм*, і я мертва, тож я *отримую відпустку за станом здоров'я* і мені більше не потрібно ходити до школи.

У цих висловах, які виражені дієсловами: *проходить хіміотерапію* - *jest podczas chemioterapii*, *nie ma jednego cyca* - *не вистачає однієї цицьки*, *dostaję zwolnienie rekalskie* - *отримую відпустку за станом здоров'я*; прислівника і дієприслівниками: *poszarzoną zimą* - *посивілої взимку*, *zniszczoną* papierosami - *зіпсованої* сигаретами, *raźno parskając benzyną* - *голосно фьоркаючи бензином* зустрічаєм темпоральну лексику, виражену різними частинами мови, що має зближене темпоральне значення.

ВИСНОВКИ

Дві мови, навіть ті, що належать до однієї лінгвістичної групи і схожі в багатьох формальних аспектах, не є еквівалентними. Між ними може бути щонайбільше деяка функціональна еквівалентність. Оригінал і переклад функціонують у двох абсолютно окремих мовно-культурних реаліях, до того ж їхній вихідний статус різний, оскільки один із текстів є твором вітчизняної літератури, інший — твором зарубіжної. Важливо також те, з якої вихідної культури походить текст — вважається підпорядкованим, еквівалентним чи домінуючим, між оригіналом і перекладом є людський фактор — перекладач, який, будучи посередником, що з'єднує дві мови та культури, робить вибір щодо стратегій, прийомів та еквівалентів, неминуче залишає свій невід'ємний, але важливий і необхідний слід у цільовому тексті.

Завдяки критичним концепціям перекладу та порівняльним перспективам ми зможемо виявити справжні філологічні та культурологічні проблеми перекладу темпоральної лексики, а не лише дати поверхневу оцінку, що полягає у вказівці на розбіжності між оригіналом і перекладом. Беручи до уваги конкретну мовну пару з семантичним значенням, яку тут розглядають, тобто польсько-українську пару, ми можемо припустити певні наслідки перекладу чи його сприйняття, що випливають із відносин між Польщею та Україною після утворення залежності.

Свідомо були обрані дуже суперечливі тексти Дороти Масловської «Dwoje biednych Rumunów mówiących po polsku» і «Między nami dobrze jest», складні для перекладу темпоральної лексики, які репрезентують сучасну польську культуру, мову та зміни, що в них відбуваються. Сповнені інтертекстуальних відсилань до рідної стихії, відсилань до стереотипів,

постзалежного способу мислення, польської ментальності та реальності. Їхня мова насичена сленгом, екологічними термінами, діалектами та вульгаризмами. Ця вибухова суміш ідеально підходить для порівняння оригіналу та перекладу цієї лексики як на культурному, так і на мовному рівнях. Щоб повніше представити передумови функціонування оригіналів і перекладів темпоральної лексики цих творів, необхідно окреслити історичну, літературну та культурну ситуацію в тогочасній Польщі та Україні, їхні взаємовідносини, а також стан їх дослідження, історичне, літературне та культурне підґрунтя в критиці перекладу з порівняльної перспективи. У випадку з кожною мовою, якою перекладено темпоральну лексику у цих творах, виникає нова комунікаційна ситуація, цікава з точки зору компаративістики.

Щоб якомога повніше проаналізувати й порівняти функціонування темпоральної лексики в цих творах, слід знати, які мовно-стилістичні особливості його характеризують, чи є це відмінними рисами, чи вони є результатом якоїсь ширшої тенденції. , характерні для більшої групи текстів у даній тенденції, культурі, мові, тому присвячено опису мови та стилю сучасної польської та української прози, з особливим наголосом на творчості людей, які народилися у 1970-1980-х роках, тобто сьогоднішніх тридцятилітніх. і сороколітніх.

Проаналізувавши численні приклади темпоральної лексики творів «Dwoje biednych Rumunów mówiących po polsku» і «Między nami dobrze jest», можна зробити висновок, що хоча втрат і змін у перекладі багато, у жодному разі не можна говорити про абсолютну неперекладність твору. Крім того, існує також аспект добровільного використання культурних стереотипів для виклику певного змісту. На щастя, як виявилося, певні набори стереотипів, особливо негативних, однаково функціонують в обох культурах і, здається, однаково розуміються як початковим, так і цільовим реципієнтами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алікберов В. І. Сленг та переклад. Тернопіль: Лілея, 2000.154 с.

2. Алімова М. В. Особливості та основні критерії перекладу художнього тексту. *Вісник Житомирського державного університету*. 2012. №1. С.12-24.

3. Барчук В. Граматична темпоральність: Інтервал. Час. Таксис: Монографія. Івано-Франківськ: Сімик, 2011. С. 75-82.

4. Бліхова А. Р. Роль емоційної інформації у процесі перекладу художньої літератури. *Волинський філологічний вісник*. 2015. № 3. С. 79-94.

5. Боцієва Ф.А. Теорія художнього перекладу у сучасній компаративістиці *Вісник Донбаського державного педагогічного університету*. 2008. № 2. С.28-37

6.Будний В. В. Порівняльне літературознавство: підручник. Київ : Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2008. 430 с.

7. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ.: Либідь, 1993. 348 с.

8. Гачечіладзе Г. А. Художній переклад та літературні взаємозв'язки. Тбілісі : Кажут, 2002. 286 с.

9.Гоца Н. І. Адекватність та еквівалентність перекладу при передачі розмовної лексики. Мандрівець: *Всеукраїнський науковий журнал. Сер. «Мовознавство»*. 2009. Вип. 6.С. 52-57.

10. Гром'як Р. Літературна рецепція у компаративістичних студіях. *Слово і час.* 2002. № 2. С. 26-41.

11. Гром'як Р. Літературознавча компаративістика та перекладознавство: дотичність, перетину, колізії. *Слово і час*. 2002. № 8. С. 49-68.

12. Діма А. В. Принципи порівняльного літературознавства. Київ : Наукова думка, 1993. 237 с.

13. Дмитріченко Д. В. Філологічна «соляристика»: порівняльний аналіз текстів. *Молодий учений*. 2016. №10. С. 146-149.

14. Довганчина Р. Г. Відтворення ідіостилю Ернеста Гемінґвея в українських та російських перекладах : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.16.. Київ, 2011. 20 с

15. Зарицький М. С. Стилістика сучасної української мови: Навч. посібник. — К., 2001. 268 с.

16.Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). Львів : Вид-во Львів. ун-та, 1989. 216 с.

17. Зорівчак Р. П. Словесний образ у художньому перекладі. «*Хай слово мовлено інакше...»* : зб.наук. пр./ упоряд. В. Коптілов Київ : Дніпро, 1994. С. 51-65.

18. Зорівчак Р. П. Український художній переклад і буття нації. Спроба історико-літературного осмислення. *Чужомовне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914-1939*) / за заг. ред. О. Лучук. Львів : ВЦ ЛНУ імені І. Франка, 2009. С. 5-16.

19. Зорівчак Р. П. Український художній переклад як націєтворчий чинник. *Зарубіжна література*. 2007. № 4. С. 1-5.

20. Калабекова Л. Т. Практичний переклад на службі компаративних розвідок. *Сучасні дослідження соціальних проблем.* 2014. № 12 (44). С.10-17.

21. Коломієць Л. В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу : монографія. Київ : Вид.- полігр. центр «Київський університет», 2004. 522 с.

22. Коломієць Л.В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу. Київ : Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2006. 522 с.

23. Коптілов В. Теорія і практика перекладу : навчальний посібник Київ : Юніверс, 2006. 280 с.

24. Косів Г. В. Творчий портрет перекладача Львів : Піраміда, 2011. 264с.

25.Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : підруч.. Київ. : Академія, 2006. 424 с.

26. Лановик М. О. Перекладознавчі проблеми компаративістики крізь призму літературознавчих теорій. *Літературознавча рецепція*. Тернопіль : РВВ ТДПУ, 2014. С. 111-124.

27. Лановик М. О. Теорія художнього перекладу: літературознавчі проекції. Тернопіль : РВВ ТНПУ, 2011. 470 с.

28. Лановик М. О. Художній переклад як проблема компаративістики *Літературознавча компаративістика*: навчальний посібник [ред. Р. Т. Гром'як, І. В.Папуша]. Тернопіль : РВВ ТДПУ, 2015. С. 256-272.

29. Литвар О. М. До проблеми художнього перекладу. *Наукові записки Національного авіаційного університету*. 2012. Вип. 10. С.144-147

30. Мазур О. В. Дослідження творчої особистості перекладача у світлі теорії контекстів. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. № 6. С. 65-71.

31. Маріно А. Компаративістська «поетика». *Сучасна літературна компаративістика: стратегії та методи:* антологія / [за ред. Д. Наливайка]. Київ : ВД "Києво-Могилянська академія", 2009. С. 220-241.

32. Некряч Т. С. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів : навчальний посібник. Вінниця : Нова Книга, 2008. 200 с.

33. Новікова Т. В. Художній переклад і порівняльне літературознавство. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. *Серія : Філологія.* 2014. № 10. Том 2. С. 150-153.

34. Олікова М. О. Переклад як взаємодія двох культур. *Вісник Сумського державного університету. Серія : Філологія*. 2007. № 1.С. 141-144.

35. Павленко О. Г. «Розмикання між...» (Авторські концепції перекладацтва другої половини XX століття: компаративний аспект). Київ : Логос, 2015. 452 с.

36. Пермінова А. О. Культуромовне буття художнього твору як перекладознавча проблема : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.16 : Київ , 2015. 19 с.

37. Потебня О.А. Думка й мова (фраґменти): Слово Знак Дискурс Антологія світової літературно-критичної думки XX ст, за редакцією Марії Зубрицької Львів, 1996 — 23 с.

38. Ребрій О. В. «Образ перекладача» VS «образ автора»: взаємодія чи протидія? *Вісник Житомирського державного університету*. 201. Вип. 56. С. 170-174.

39.Ребрій О. В. Системний підхід до вироблення стратегії перекладу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* 2009. № 8. С. 215-220.

40. Савенець А. Герменевтичний контекст перекладознавства. *Rocznik Europejskiego Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów.* URL: http://www.theomniguild.eom/content/view/176/l/. (дата звернення 20.09.2023)

41. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.

42. Симоненко В. Шевченківська енциклопедія : в 6 т. - Т.5: Пе-С / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Інститут літератури, 2015.1040 с.

43. Скляренко Семен. *Українська мала енциклопедія*: 16 кн.: у 8 т. / проф. Є. Онацький Буенос-Айрес, 1965. Т. 7, кн. XIV: Літери Сен Сіті 1758 с.

44. Тетеріна О. Б. Компаративний аспект перекладознавства. *Літературознавчі обрії.* 2005. № 1. С. 205-210.

45. Тетеріна О. Б. Переклад як наукова проблема в українській літературно-критичній думці XIX – початку XX ст. (компаративний дискурс) : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.01.05. Київ, 2009 24 с.

46.Українська Літературна Енциклопедія: В 5 т. / Редкол.: І. О. Дзеверін (відповід. ред.) та ін. - К.: Голов, ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1988. — Т. 1: А-Г. - 536 с

47. Усачова Я. В. Мовна картина світу та підходи до аналізу оригіналу та перекладу художнього твору. *Новий філологічний вісник*. 2017. № 7. С. 14-19.

48. Чередниченко О. І. Функції перекладу у сучасному світі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* 2016. № 725. С. 162-165.

49.Янченко Ю. А. Адаптація художнього твору як різновид міжмовної інтерпретації. Вісник Львівського національного університету 2012. Вип. 20. С. 266-271.

50. "Avances en teoría de la literatura". USC Universidade de Santiago de Compostela (Dario Villanueva Prieto collector) ISBN 8481211516.

51. Chandran M. The Translator as Ideal Reader: Variant Readings of Anandamath *Translation Studies*. 2011. Vol. 4. No. 3. PP 297 – 309.

52.Grzegorczykowa R. Kategorie gramatyczne / R. Grzegorczykowa / Współczesny język polski ; [Pod redakcją Jerzy Bartmińskiego]. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 2001. – PP. 453-459.

53. Hansen M. B. The Functions of Discourse Particles. A study with special to spoken French / Amsterdam: 1988. 417str.

54. Karamanian A. P. Translation and Culture. *Translation Journal*. 2002. Vol. № 1. PP. 453-459.

55.Mała encyclopedia przekładoznawstwa 2000: 125 str.

56. Masłowska D. Dwoje biednych Rumunów mówiących po polsku. Gdańsk : Noir sur Blanc. 2006 243 str.

57.D. Masłowska, Między nami dobrze jest. Warszawa, 2010, 185 str.

58.Masłowska D. Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną. Gdańsk : Noir sur Blanc. 2008 248 str.

59.Snochowska-Gonzalez C., Od odrzucenia ironii ku jej afirmacji. Dorota Masłowska w poszukiwaniu „my", „Studia Litteraria et Historica" 2016, nr 5.

60.Tokarski J. Czasowniki polskie / . – Kraków, 2004. – 350 str.

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, *Хохлова Аліна Сергіївна* , студент(ка) 2-го курсу,

форми навчання *денної*, факультету *філологічного* спеціальності 035 *"Філологія" спеціалізації "Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша - польська" освітньої програми "Переклад (та міжкультурні комунікації»,*

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему: *«Темпоральна лексика в перекладах творів Дорот Масловської: семантико-функціональний аспект»*

відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ _____ Хохлова А.С.

Дата_____ _____ Мацегора І.Л.